

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Географічний факультет

Кафедра країнознавства та туризму

Д.Ю. Гринюк

І.О. Степанець

О.В. Борисова

Туристичне краєзнавство: Гадяч та його околиці

Навчальний посібник

Київ – 2022

УДК 338.48 (1-32) (075.8) Б82

Рецензенти: доктор географічних наук, професор кафедри географії України географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Масляк Петро Олексійович

доктор історичних наук, заступник декана історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Пшеничний Тарас Юрійович

За редакцією: доктора географічних наук, завідувачки кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Любіцевої Ольги Олександрівни

Затверджено Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Протокол № 11 від 30 травня 2022 р.

У навчальному посібнику висвітлено найважливіші питання розвитку краєзнавства та регіонального туризму на прикладі території Гадяччини Миргородського району Полтавської області. Зокрема, проаналізовано природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал як чинники розвитку індустрії туризму та забезпечення сталого розвитку регіону, розглянуто перспективи розвитку краєзнавчих розвідок щодо певних різновидів туризму у Гадячі та його околицях, підкреслено їх місце як суспільно важливої складової ідеології державотворення та національного відродження. Враховано події та героїку мешканців Гадяччини за період 8-річної російсько-Української війни що триває. Виявлено проблеми, що істотно гальмують розвиток туризму на Гадяччині, зазначено невідкладні заходи щодо їх вирішення. До кожного тематичного розділу посібника додаються питання для обговорення на практичних та семінарських заняттях.

Розраховано на широку аудиторію, зокрема, на студентів, які навчаються за спеціальностями туристичного спрямування, викладачів, представників органів регіональної влади, громадських організацій, вчителів географії, усіх, хто цікавиться питаннями розвитку вітчизняного туристичного краєзнавства.

**«Околиця тут гарна, горизонт широкий..., побачите вже
таку Україну, що «українішої» й нема...»**

Леся Українка

ЗМІСТ

Передмова	4
Тема 1. Рекреаційно-туристичний потенціал Гадяцького краю.....	7
Тема 2. Топонімічні розвідки в туристсько-краєзнавчих дослідженнях Гадяцького краю	14
Тема 3. Перспективи розвитку воєнного туризму на Гадяччині	31
Тема 4. Перспективи розвитку літературного туризму на Гадяччині	44
Тема 5. Перспективи розвитку релігійного туризму на Гадяччині.....	50
Тема 6. Розвиток туризму на Гадяччині крізь призму історичної реконструкції.....	61
Тема 7. Втрачені об'єкти історико-культурної спадщини Гадяцької землі як ресурс пізнавального туризму.....	68
Тема 8. Фестивалі як брендинг регіональних територій. Розвиток фестивального туризму на Гадяччині.....	72
Тема 9. Проблеми, перспективи розвитку та організації туризму на Гадяччині.....	77
Список використаних джерел	81
Додатки	87

ПЕРЕДМОВА

Зростання туристської активності людини є закономірністю сучасного соціального розвитку, практичним показником її свободи, яка з'являється в ході набуття останньою індивідуального досвіду.

Потребу подорожувати нелегко стерти з суспільної свідомості. Не всі мають можливість подорожувати зарубіжними країнами, проте можливість подорожувати своєю або її окремими регіонами з метою відпочинку, наукового або спортивного туризму, мають набагато більше осіб. Таким чином, останні можуть задовольнити цю глибоку і довічну потребу сучасної людини, опанувати цінності свободи, отримати відомості про мальовничі місця української землі, визначні пам'ятки її багатой культури, доторкнутися до стародавніх звичаїв та традицій народу та реалізувати девіз справжнього туриста: «Знай і шануй свій край!».

Трансформаційні процеси в економіці України на рубежі 20-21 ст. і суттєві зміни в історично усталених формах життєдіяльності населення внутрішніх регіонів ставлять питання як перспективного їх соціально-економічного розвитку, так і збереження природного, історико-культурного, духовного потенціалу української нації, організації територіальної, рекреаційно-туристичної діяльності.

Придушення, за минулої радянської системи, природних, історико-культурних відмінностей територіальних суб'єктів призвело на практиці до стирання і відмирання інтересів до них як таких.

Сьогодні туризм посідає все більш помітне місце в економіці регіонів України, є джерелом доходів для регіональних бюджетів.

Як певна дослідницька реакція на закінчення радянського періоду одноманітності в регіональному державному устрої активно розвиваються краєзнавчі регіональні дослідження. Туристичне краєзнавство є напрямом загального краєзнавства, що спрямовано на комплексне вивчення конкретних територій для потреб туризму. В той же час, регіонологія туризму – наука, що вивчає закономірності системного екологічного,

економічного, соціального, політичного, духовного функціонування і розвитку територіальних соціумів (спільностей людей), форми і методи регулювання цих процесів, тобто досліджує системність цілісного відтворення соціального життя на конкретній території. При цьому слід зазначити, що регіонологія туризму методологічно пов'язана з краєзнавством, яке займається комплексним вивченням локальної території, зокрема систематизує та узагальнює інформацію про її природні ресурси, економічний і соціальний розвиток. Важливість регіонології актуалізована набуттям самостійності України як держави. Регіонологічне вивчення створить можливості для узагальнень і виявлення закономірностей, що сприятимуть розробці теоретично-методичних основ дослідження розвитку сфери туризму на конкретній території.

Об'єктом регіонології туризму виступає політика його розвитку в регіонах, де особливий інтерес становить місцевий регіональний рівень (сільські поселення, районний центр, адміністративний район). Цей рівень охоплює територію адміністративного району, історичного природного краю, міського населеного пункту з околицями тощо. Такі дослідження відбуваються з урахуванням ресурсних, демографічних, історичних, географічних, етнічних та інших особливостей досліджуваних територій, характеру їх сучасних проблем тощо.

Регіональний розвиток рекреаційно-туристичної діяльності передбачає багатоаспектний аналіз стану і визначення перспектив використання туристичного потенціалу регіону. Так, на першому аналітичному етапі дослідження виявляються основні характеристики рекреаційно-туристичного потенціалу території. Згодом з'ясовуються особливості перспективного розвитку різних видів туризму і визначаються умови, за яких використання рекреаційно-туристичного потенціалу території буде оптимальним.

Стратегія розвитку регіонального туризму та рекреації в Україні передбачає залучення в процес створення національного туристичного продукту нових, туристично-привабливих територій. Яскравим прикладом гармонійного поєднання та

співіснування природної краси та багатой історико-культурної спадщини є малознаний та маловідомий Гадяцький край в межах Миргородського району Полтавської області, який сміливо можна назвати регіоном-музеєм, регіоном-заповідником.

Розвиток туризму, який на Гадяччині у перспективі повинен стати одним із стратегічних напрямів її життєдіяльності, слід розглядати як ефективну галузь економіки регіону. Програма та рекомендації з розвитку туризму на території Гадяччини повинні бути зорієнтовані на створення умов для конкурентоспроможного виходження туристичної галузі на ринок туристичних послуг Полтавської області та держави в цілому.

Підготовка даного посібника є своєчасною і має теоретичне та практичне значення для використання у навчальному процесі в якості основи для моделювання розвитку туризму на конкретній території, удосконалення науково-дослідницьких навичок студентів, особливо під час проведення виробничих практик, поглиблення знань про туристично-рекреаційний потенціал України. Не менш важливою є потреба брендингу окремих територій, їх популяризації та промоції в умовах зростаючого інтересу до внутрішнього туризму. З метою більш глибокого вивчення окремих проблем і дискусійних питань передбачається підготовка студентами рефератів, доповідей, індивідуальних творчих завдань на основі додаткової літератури та періодичних видань. Розробки, застосовані у посібнику, дозволять задовольнити професійні потреби та інтерес не лише студентів, а й викладачів, спеціалістів туристичної галузі, представників органів регіональної влади, суспільною місією яких є відродження історико-культурної спадщини регіонів, народних ремесел та традицій, історичної пам'яті, розуміння специфіки регіонального туризму.

Тема 1. Рекреаційно-туристичний потенціал Гадяцького краю

На сучасній туристичній мапі України вистачає відомих та неповторних місць зі своєю дивовижною природою, культурною і духовною спадщиною, самобутністю, є й місця малознані та маловідомі, але від цього не менш цікаві. Одне з таких – Гадяччина, що розташована навколо Лівобережжя Дніпра у північно-східній частині Полтавської області. Розташована у межах Полтавської рівнини, умовна територія колишнього Гадяцького району, лежить у Лівобережно-Дніпровській лісостеповій фізико-географічній провінції. Територію з північного сходу на південний захід перетинає його головна водна артерія – річка Псел з численними доплавами (рр.. Грунь, Лютенька, Веприк). В його західній частині землі перетинає інша значна водна артерія – р. Хорол.

За кліматичними умовами Гадяцький край належить до недостатньо вологої, теплої агрокліматичної зони. Пересічна температура січня $-7,2^{\circ}\text{C}$, липня $+19,8^{\circ}\text{C}$. Період із температурою понад $+10^{\circ}\text{C}$ становить 155 днів. Кількість опадів на рік – 502 мм. Висота снігового покриву складає 12-15 мм.

Із ґрунтів найбільш поширені мало гумусні чорноземи, що займають 90,2 % території району. Відсоток, що залишився, належить лучно-чорноземним, болотним та торфо-болотним ґрунтам. Лісові угіддя – безцінний скарб Гадяччини. Вони займають понад 26 тис. гектарів земель. Основні деревні породи – сосна та дуб, які складають 60% від загальної лісової площі. Гадяцький лісгосп – одне з найкращих лісомисливських підприємств Полтавської області. Край багатий на корисні копалини: тут видобувають газ, нафту, конденсат, пісок, глину. Територія Гадяччини вважається однією з найперспективніших і багатих на поклади вуглеводів в Україні. На сьогодні тут використовують 9 родовищ нафти, газу і газоконденсату, за що район отримав назву «Українського Кувейту».

Загальна площа становить близько 160 тис. км². Його вигідне транспортно-географічне положення обумовлене густою сіткою

автомобільних доріг з твердим покриттям (близько 510 км) та близькістю розташування економічно розвинутих районів Сумської та Харківської областей.

Колишній Гадяцький район було утворено 7 березня 1923 р. у складі м.Гадяч, Вельбівської, Лютенської, Рашівської, Сарівської та Краснолуцької волостей колишнього Гадяцького повіту. Район мав надзвичайно багату історію. Зрівнятися з її багатством та насиченістю можуть лише м.Полтава, Лубенський та Миргородський райони за часів їх адміністративного існування до 2020 року (Додаток Ж,3). На його території виявлено 496 об'єктів історико-культурної спадщини та природоохоронних об'єктів, у тому числі 48 природоохоронних об'єктів, 146 пам'яток археології (42 курганних могильника), 301 пам'ятку історії, 4 мистецтва, 26 архітектури, 2 – техніки. Частина з них, а саме 19 є комплексними, тобто одночасно пам'ятками археології та історії, історії та архітектури і т.п. Близько 69% об'єктів історико-культурної спадщини перебуває у незадовільному стані та потребує реставрації, облаштування для туристичних відвідувань.

Центральне місце серед 48 природоохоронних об'єктів займає Гадяцький регіональний ландшафтний парк, який не лише виконує екологічні та рекреаційні функції, а й є стабілізатором мікроклімату та регулятором ґрунтових вод і підтриманням гідрорежиму р. Псла. Масиви соснових і мішаних лісів займають лівий та правий береги р. Псел. Флора об'єкту нараховує близько 900 видів, з яких 90 є раритетними. Флоро-фауністичний комплекс гідрологічних та ботанічних заказників району місцевого значення мають представників Червоної книги України та регіонального списку. На Гадяччині налічується також 16 ботанічних пам'яток природи місцевого значення (урочище «Галочка», «Гадяцький бір», Краснолуцький гай, Дубова алея тощо).

Природні ресурси впливають на естетичне сприйняття людини, зміцнюють її здоров'я, підвищують працездатність, покращують самопочуття. Дослідник м. Гадяча середини ХІХ ст. А. Луговий, описуючи, яким воно було за часів Гоголя, зазначив,

чим відрізняється від інших міст України: «Благорастворением воздухон, в следствии того долговечностью живущих в нем. Хотите долго жить – поезжайте в Гадяч». На околиці міста в заповідному урочищі «Галочка» посеред дубового гаю, де вік дерев становить від 150 до 300 років, розташований санаторій для людей з проблемами органів дихання. Родзинкою санаторного парку є велика колекція паркової скульптури радянського періоду. Природні ресурси міста, які, в першу чергу, характеризуються лікувально-цілющим впливом на організм, здатні стати сприятливим фоном для відпочинку та туризму: спортивного (на байдарках по р. Песлу), екологічного, оздоровчого, зеленого тощо.

Важливою групою історико-культурної спадщини Гадяцького краю є пам'ятки археології, що могли б стати потужною базою для розвитку археологічного туризму. На жаль, регіон археологічно досить мало вивчений.

Історія Гадяччини починається з появи людини на даній території. Цей відлік розпочинається з часів пізнього палеоліту – 15-17 тисяч років тому. Більшість пам'яток археології є унікальними, цінними і мають державне значення. Як приклад, слід згадати про Сергіївську пізньопалеолітичну стоянку (с. Краснознам'янка) – одну з небагатьох на теренах України, яка за своїм археологічним матеріалом є подібною до всесвітньовідомої Кирилівської стоянки в м. Києві.

Серед 146 об'єктів історико-культурної археологічної спадщини особливе місце належить групі курганних могильників. Абсолютно унікальним об'єктом скіфології є Броварківський курганний могильник VI-IV ст. до н. е. біля села Броварки, що вже давно став еталонною пам'яткою природи. Могильник складається з 200 курганів, більша частина з яких розташована на сучасних присадибних ділянках мешканців села. Висота курганів 5-12 м – вони є найвищими серед курганів скіфської доби на Полтавщині, перші наукові дослідження яких проводилися під керівництвом відомого археолога В. Хвойки.

На околиці с. Книшівка знаходиться городище, засноване у VII ст. до н. е. землеробськими племенами, яких більшість дослідників вважають протослов'янами. В ландшафті чітко

простежуються рештки земляних валів, що вказують на розміри давнього городища. Серед великої кількості кісткового та керамічного матеріалу в розкопах виявлено ряд унікальних знахідок, серед яких бронзова монета батька Олександра Македонського, царя Македонії Філіпа II.

До давньоруського часу відноситься городище на території с. Сари. Слов'янське городище VIII-X ст. н.е. в свій час було частиною лінії захисту від степових кочівників, яка проходила по р. Псел.

Найбільша група об'єктів культурної спадщини, що нараховує 301 пам'ятку – це пам'ятки історії, що охоплюють період із другої половини XVII – до кінця XX століття. Значна їх частина знаходиться в центрі колишнього району – старовинному місті Гадячі – місті козацької слави, яке має статус однієї з гетьманських столиць України, засноване у 1634 році. Саме історико-культурний потенціал міста може стати базою для розвитку різних видів туризму.

В 1658 році в Гадячі гетьманом І. Виговським був підписаний договір між Україною та Річчю Посполитою, відомий під назвою «Гадяцький трактат». Це була перша спроба офіційно об'єднати Україну і поставити її на один щабель з європейськими державами, стати вільною, незалежною державою. 18 червня 1663 року м. Гадяч стає першою столицею Лівобережної України, політичним центром Гетьманщини. Тут знаходився уряд на чолі з гетьманом І. Брюховецьким, зберігалися клейноди, хоругви, воєнний скарб, видавалися гетьманські накази. Місто стає центром дипломатичних шляхів, його визнають як московський, польський та уряди інших держав. І. Брюховецький активно розбудовує місто, перебудовує оборонні та адміністративні споруди, доповнює архітектурний ансамбль полковою родинною Богоявленською церквою. До наших днів від гетьманського замку на Замковій горі збереглися лише підземні ходи та єдина будівля – кам'яниця, в якій на початку XX століття, перебудованій під в'язницю, за свої політичні переконання перебувала відома письменниця та громадська діячка О. Пчілка. Пізніше, в роки німецької окупації, в будівлі розміщувався табір для

військовополонених та збірний пункт для відправки молоді на примусові роботи до Німеччини. А в 70-х роках в її стінах була розміщена однорічна сільськогосподарська школа, яка згодом перетворилася на філіал Національного наукового центру «Інститут бджільництва» – провідний науковий заклад держави, завдяки чому м. Гадяч сьогодні має статус неофіційної столиці вітчизняного бджільництва. Наявність означеного закладу з багатогранною віковою історією в поєднанні з природно-ресурсним потенціалом міста, який характеризується лікувально-цілющим впливом на організм, здатні стати сприятливим фоном для відпочинку та розвитку екологічного та оздоровчого видів туризму.

З історією міста як з ранговою гетьманською маєтністю нерозривно пов'язані долі гетьманів України – Б. Хмельницького, І. Самойловича, І. Мазепи, Д. Апостола, К. Розумовського. Гетьманський період в історії Гадяча відображено в численних яскравих експозиціях краєзнавчого музею міста, які були суттєво відновлені до 350-ї річниці підписання Гадяцького трактату.

Гадяцький край разом з м. Гадяч вважається колыскою Драгоманівського роду, бо саме звідси починається історія славнозвісної родини, що «подарувала» світу О. Пчілку, М. Драгоманова, Л. Українку.

Перші згадки про родину відомі ще з часів гетьманування Б.Хмельницького. Один з представників Драгоманових, Яким, на початку ХІХ ст. оселився неподалік від Гадяча у селі Малі Будища. Саме тут з'явився на світ Петро Драгоманов – батько Олени Пчілки та Михайла Драгоманова. Будищанський родинний маєток не зберігся, лише відкривається чудовий краєвид на долину р. Псел, на березі якої про Драгоманових нагадують залишки водяного млина – родинної власності.

Петро Драгоманов, ставши юристом та одружившись, переїжджає до м. Гадяча. Тут, у побудованій ним садибі, народилися всі п'ятеро дітей Драгоманових, серед них майбутній український політичний діяч – Михайло та його сестра – Олена. Садиба Драгоманових в Гадячі не збереглася. На її місці встановлено пам'ятний знак, а саме місце називають

Драгоманівською горою. Михайла Драгоманова з Гадячем пов'язують лише дитячі роки та навчання у місцевому повітовому училищі.

Історія Гадяччини виявилася багатою на воєнні події. Двадцять об'єктів історико-культурної спадщини на території краю розповідають про Північну, Першу світову, Громадянську та Другу світову війни у вигляді могил, пам'ятників і пам'ятних знаків полеглим воїнам та односельцям, місць розстрілів чи боїв.

Гадяцький край є перспективним, безпечним та привабливим для розвитку релігійного туризму та паломництва і, навіть, на міжнародному рівні. На території району знаходиться близько 40 релігійних об'єктів, що належать до різних конфесій. Діючими є 24 православних храми, 8 з яких побудовані до 1910 року. Вже сьогодні м. Гадяч є осередком паломницького туризму. Серед перлин українського національного зодчества особливу групу становлять храмові будови початку ХХ ст., що відбивають пошуки в архітектурі українського національного стилю.

Отже з огляду на вищезазначене слід зробити висновок, що за наявності історико-культурних та природних ресурсів Гадяцький край має можливість для розвитку туристичної діяльності і може забезпечити потреби у пізнавальному, воєнному, літературному, релігійному, спортивному, археологічному, оздоровчому та інших різновидах туризму.

Важливе значення для формування і функціонування туристично-рекреаційного комплексу має загальний рівень соціально-економічного розвитку регіону.

Гадяччина – регіон, що постійно нарощує економічну потужність та виробничий потенціал. За своїми економічними показниками та соціальним розвитком, він – один з кращих регіонів Полтавщини.

Промисловість загальнодержавного масштабу представлена підприємствами нафтогазового комплексу. Основу економіки району складає сільське господарство. Майже 73% від загальної площі колишнього району становлять сільськогосподарські угіддя, 60% з них – рілля.

У Гадяцькому краї створені сприятливий інвестиційний клімат та умови для розвитку підприємництва. Оновлюються основні фонди та об'єкти інфраструктури. Розвиваються виробництво, підприємництво, створюються нові робочі місця. За останні роки суттєво зросли надходження до районного бюджету і, як результат, поліпшилася підтримка соціальної сфери регіону, реконструюються культурні та соціальні об'єкти.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте географічне положення та кліматичні умови для розвитку туризму на Гадяччині.
2. Охарактеризуйте природно-заповідний фонд колишнього Гадяцького району.
3. Опишіть об'єкти історико-культурної спадщини Гадяччини.
4. Визначте вплив соціально-економічного розвитку регіону на формування та функціонування рекреаційного комплексу району.
5. Проаналізуйте транспортно-географічне розташування регіону.
6. Дайте характеристику лісовим ресурсам району.
7. Охарактеризуйте поверхневі водні ресурси.

Тема 2. Топонімічні розвідки в туристсько-краєзнавчих дослідженнях Гадячини.

Сучасний розвиток туристичного краєзнавства, оновлення його змісту та методів спричинили інтенсивне зростання деяких його напрямів, що мають міждисциплінарний характер. До таких слід віднести топонімічні дослідження, які дедалі набувають більшої популярності та актуальності, досить аргументовані щодо вирішення важливих і принципових питань регіонального характеру, мають велике наукове та практичне значення. Географічні назви – топоніми є історико-культурними і просторово-часовими віхами історії етносу, цінними, насамперед, завдяки точній локалізації об'єктів дослідження, відносній стабільності, що дає змогу проникнути в глибинні шари історії соціуму, з'ясувати мовні впливи та інші чинники на життя людей, що відбиваються на зміні топонімів тощо. Топонімічні розвідки постачають важливий матеріал для географічних, історичних, культурно-етнографічних, лінгвістичних студій, є продуктом, документом, ключем для пізнання історії країни, за допомогою яких можна розшифрувати пам'ятки писемності, розшукати забуті осередки політичної, економічної діяльності людини.

Справжньою окрасою території, його гордістю є місто Гадяч – місто козацької слави, гетьманська столиця, яке Леся Українка назвала «містом лагідної краси і такою Україною, що українішої немає». За свідченням археологів, перші поселення на території сучасного міста з'явилися ще в скіфські часи. У 10-13 столітті на території Гадяча існувало велике городище, яке разом з іншими виконувало роль прикордонних застав на зразок Посульської системи укріплень.

Офіційною датою заснування Гадяча прийнято вважати 1634 рік. Згідно з інвентаризацією 1647 року, в місті нараховували 821 господарство, тоді як у Полтаві на той час було лише 812 господарчих будинків [32, с.24]. Головним призначенням Гадяча у 17 столітті стає оборона від кочівників, кримських татар та нападів московських ратних людей, тому його планують та розбудовують як фортецю. Зручне оборонне розташування міста

на високій горі з двома крутими виступами над річкою Пслем, в оточенні дрімучих лісів та глибоких балок-ярів, щедра мальовнича природа стали одним з пояснень походження його назви: ойконім «Гадяч» імовірно походить від слів «годяче», «гадяче» – придатне для життя та оборони. На початку 18 століття Гадяч перетворюється на одне з найзначніших міст тогочасної України.

В процесі розвитку міста, його назва неодноразово змінювалась: Гадське городище – Гадяче – Гадяч, але корінь «гад» неодмінно залишався. Саме це підштовхнуло дослідників до появи іншої версії походження назви, яка набула характеру загальноприйнятої та найбільш розповсюдженої. Згідно з нею, топонім Гадяч походить від слів «гад», «гадюка», де плазун, змія, все, що живе під ногами, в землі, існує, скоріше, як персонаж міфологічний, ніж реальний, неоднозначний за подобою і характером, якого боялися за згубну силу. У давніх легендах гад, змії відіграє роль охоронця кордонів, будівель, є вірним слугою та охоронцем свого господаря. Зображеннями гада, змія прикрашалися герби та корони, не став виключенням і старовинний герб міста 17 століття.

В етимологічному словнику М.Р. Фасмера слова «гадь», «гадяч» за часів Київської Русі подаються зі значенням волхв, пророк, ворожбит, віщун. Враховуючи це, вітчизняний науковець М. Шудря висунув версію походження назви міста від поняття «гадати» (гад – гадання – гадати – здогадуватися) [32, с.19].

Сукупність назв (топонімія, топонімічний ландшафт) будь-якої території є внутрішньо організованим ієрархічним явищем, що відтворює пізнавальну систему функціонально пов'язаних елементів. Між назвою і географічним об'єктом встановлюється причинно-наслідковий зв'язок, який по-різному реалізується в різних топонімічних класах. Особливо чітко це проявляється через назви населених пунктів – ойконіми. Вони достатньо стійкі, акумулюють і зберігають протягом віків необхідну інформацію, несуть прикмети свого часу. Вибірковий аналіз ойконімів з використанням їх семантичного аспекту географічної класифікації є надважливим в туристсько-краєзнавчих

дослідженнях різного рівня.

За інформативністю ойконіми поділяють на групи ландшафтно та історично зумовлених. Останні несуть інформацію про родові маєтки, землеволодіння, розвиток промислів та рід занять місцевого населення, напрями стародавніх шляхів сполучень, дозволяють з'ясувати, які народи та етнічні групи проживали на досліджуваній території.

Ландшафтно зумовлені дозволяють уявити закономірності виникнення та розташування населених пунктів. Адже природне середовище є одним із важливих чинників розселення, воно значною мірою впливає на розміщення, розмір, функції, форму поселення та типи житла.

Весь зібраний на Гадяччині ландшафтно зумовлений ойконімічний матеріал з географічними термінами в основах поділено на групи: I) рельєфного II. фіто- та зоографічного II. гідрографічного походження.

I. Гадяцький край знаходиться у межах Полтавської рівнини. Долиною річки Псел він поділений на дві частини: північно-західну та південно-східну. На останній переважають широкі річкові тераси, південно-західна частина характеризується підвищеними вододільними плато, які розчленовані мережею річкових долин, глибоких балок та ярів, що й знайшло своє відображення у назвах поселень району:

а) горби, підвищення: поселення Островець, мікротопоніми Стінка, Жуків горб, Гірка (с. Лютецька), Драгоманова Гора, Замкова Гора (м. Гадяч), Красна Гірка (с. Малі Будища), с. Могилатів. На території останнього знаходиться курганний могильник скіфської доби, який складається з двох насипних курганів висотою 1,1 м, 1,4 м, діаметрами відповідно 20 м та 25 м. Перші згадки про поселення Плішивець, що розташоване на правому березі річки Псел відносяться до 17 століття. Поселенці зацікавились оголеним пагорбом, що виднівся на північному заході, й оточений з усіх боків лісом, нагадував плішину.

б) долини, рівнини, низини, луки: географічний термін «долина» включає в себе поняття «низина, поросла травой»,

«широка низина», «ділянка, що заповнюється водою під час повені» тощо. Луг означає «низьку місцевість», «низину над рікою» тощо. Лексема «луг», як і «лука», своїм походженням сягають індоєвропейського кореня *leng* з семантикою «кривизна», «затока», «місцевість у вигоні річки». На Гадяччині означені терміни реалізовані у таких власних назвах як с. Березова Лука, Красна Лука, Глибока Долина, Саранчова Долина, мікротопоніми Підлуг та Сиричева Долина (с. Лютецька). Цікавою є назва села Лихопілля, яка представляє собою складносудіфіксальне утворення, в основі якого перша частина лих – «який чинить лихо, здатний чинити лихо», друга – географічний термін поле – «безліса рівнина, рівний великий простір». Поєднавшись між собою, утворюють найбільш вірогідне пояснення – «місцевість, не зовсім придатна для вирощування рослин».

в) яри, балки, вологі низовинні ділянки: с. Зелена Балка, с. Глибоке, куточок Заяр, Гончарний Яр (м. Гадяч).

II. Безпосередність флоро-фауністичного впливу на формування поселенської мережі території також підтверджується назвами його населених пунктів. Сьогодні лісові угіддя займають досить незначну територію району – 26,1 тис. га з 160 тис. га. Про те, що в минулому ці площі були значно більшими, зазвичай свідчать населені пункти, у назвах яких як чиста основа виступають топоніми гай, бір, ліс як наприклад в назвах с. Бірки, мікротопонімів-урочищ Гадяцький Бір (м. Гадяч), Гай-Займи (с. Вельбівка), Сосновий Гай (с. Красна Лука), Березовий Гайок (с. Веприк), Гай (с. Сарі), Капністів Ліс (с. Лютецька).

Найбільш типовими для Гадяччини серед деревних порід є сосна та дуб, кількість яких становить 60% від загальної лісової площі. Зазначені породи дерев реалізовані у назвах поселень та урочищ району: с. Соснівка, ур. Сосновий Гай (с. Красна Лука), ур. Діброво-Кобрієве (с. Гречанівка), ур. Дубова алея (с. Максимівка), ур. Дублянщина (с. Лютецька). Майже всі назви поселень, в основі яких лежать найменування лісових дерев і справді пов'язані з ними безпосередньо. Проте далеко не завжди

їх оточують ліси або гаї з певною породою-домінантом. Достатньо одного або кількох дерев – об'єкта, який домінує над ландшафтом, впадає у вічі, виразно виділяється на тлі чагарників чи хвойного лісу. До таких назв-орієнтирів найчастіше відносяться ойконіми з дендронімом береза, тополя. На Гадяччині вони представлені селами Березова Лука, Берізки, ур. Березовий гайок (с. Веприк), ур. Березовий Ріг (с. Лютенька). Чимало трав, кущів, квітів, культурних рослин передали свої назви населеним пунктам району: села Калинівщина, Лободине, ур. Терновий кущ (с. Соснівка), с. Качанове, с. Гречанівка.

При врахуванні скорочення видового складу тваринного світу на будь-якій території, на допомогу приходить топоніміка, яка дає можливість відновлення і встановлення первісних ареалів проживання тих чи інших представників фауни регіону. У прадавніх українців ставлення до тварин та птахів було дуже шанобливим, тісно пов'язаним з релігійними віруваннями, звичаями і однаково стосувалося як свійських, так і диких тварин, що й відображено в назвах поселень: мікротопоніми – куточки Гусаків яр, Шершнів- ка (с. Сари), Кабанівка (с. Лютенька), с. Воронівщина, с. Вовче, с. Лисівка, с. Бобрик – назва пов'язана з бобрами. Сьогодні це рідкісні тварини на теренах району, але ще на початку минулого століття вони густо селилися на лісових річках та нечисленних озерах Гадяччини. Назва села Веприк, перші згадки про яке датуються 1649 р., походить від назви дикого звіра – кабана, страшного лісового вепра, який нещодавно ще траплявся на берегах Дніпра.

III. Особливості рельєфу та клімату значно вплинули на формування гідрографічної мережі. Річки, у свою чергу, є одним із важливих природних факторів, що впливає на характер розселення і значною мірою зумовлює розміщення населених пунктів.

Головна водна артерія краю – річка Псел, що перетинає його територію з північного сходу на південний захід з притоками Грунь, Лютенька, Веприк. На заході протікає інша значна водна артерія – р. Хорол. В межах колишнього району є 25 озер та 119 ставків із загальною площею водного дзеркала 401 га.

Гідроніми (назви річок) є найбільш стародавнім топонімічним прошарком будь-якої території, їхні назви первинні, а більшість назв населених пунктів, що мають подібні назви – вторинні. В ойконімній системі Полтавської області широко представлені назви населених пунктів, утворені від назв річок, що пов'язано із загальнолюською тенденцією засновувати нові поселення поблизу водних артерій. Із 250 назв основної сітки річок Полтавщини близько 200 відгідронімних назв поселень, серед яких є відомі ще з доби Київської Русі. Отже, зазначена група є досить продуктивною, що свідчить про традиційно найтісніші гідронімно-ойконімні номінаційні зв'язки в українській топонімії.

На Гадяччині група відгідронімних назв представлена вже відомими нам селами: с. Веприк – виникло на високому правому березі річки Веприк; с. Бобрик – на однойменній річці Бобрик, що є лівою притокою Псла; с. Вовче – через нього протікає річка Вовча, а також с. Рашівка – у документах 1626 року воно записано як Рашова на річці Рашівка (права притока Сули). Назва річки утворена за допомогою суфікса -к- від Рашава – Рашева з типово гідронімічним суфіксом -ава (-ова). Корінь слова дуже давній, ймовірно він бере свій початок з давньоіндійської мови, в якій «ras» означає «текти». В порівнянні з лівійською arsiis «текти», таджикською рашх – «просочування рідини, крапля, бризки». Село Сари – походить від назви двох однойменних притоків Псла – Малої та Великої Сар, що протікають крізь село. Назва гідронімів, очевидно, запозичена з неслов'янської мови: для порівняння, фіно-угорська Сара – «відгалуження, невелика річка»; давньоіндійська sars – рідкий, sarit – «потік, річка». Село Запсілля – його назва походить від р. Псел – лівої притоки Дніпра. Зазначений гідронім має декілька етимологій : від грецького слова пселлос – темний – Псел – темна вода; від слов'янських коренів, що означають «джерело, вологе місце»; від кавказьких гідронімів типу Пса, Псе – «вода, ріка», що пояснюється археологічними дослідженнями, які доводять, що скіфські пам'ятки надпсілля багато в чому нагадують і мають єдність з пам'ятками Північного Кавказу як результат товарообміну між цими територіями в давнину [41, с.219].

В порівнянні з іншими територіями, Гадяцький край не може похизуватися значною кількістю боліт, деталізація назв яких широко відображена у поселенській мережі. Лучно-чорноземні, болотні й торфово-болотні ґрунти займають сьогодні менше 10% території краю, але їх наявність все ж таки знайшла відповідне відображення в назвах населених пунктів Гадяччини. Село Рудка-Степ – його назва виникла внаслідок об'єднання двох поселень Рудка та Степ. Значення кореня «руд» – «бурий, темний, той, що залишає плями, бруднить». Відповідно Рудка – мокра заболочена низина в лісі, іржаве болото, місце, де копають глину для господарських потреб. Село Лютецька – яке можна віднести до вже вище розглянутої групи поселень, що виникли на берегах однойменних річок. Цікаво, що річок з назвою Лютецька чимало – близько 11, їх можна зустріти на Сумщині, Чернігівщині, Київщині, Житомирщині, Львівщині. На теренах Білорусії також протікає річка Лютецька. На Україні ряд невеликих потоків та джерел мають схожі найменування: Лутецька, Лутовка, Лутика, Лутова тощо. На Київщині є болото з назвою Льюто. Всі зазначені назви мають спільні корені або схожі основні кореневі звуки. Вважається, що гідронім Льюто, Плотта означає болото. Імовірно, в давні часи болотисту місцевість називали Плотта, Льюто, а річка, яка протікає через неї дістала назву Лютенка, згодом змінена на Лютецьку – болотну річку. В основі гідронімів є західнопольський архаїзм ljut – «грязь, болото, мочар». Ще до середини 20 століття в південній частині села простягалася смуга непролазного болота, яке просихало лише в найспекотнішу пору і називалося Жабокрюківкою. Сучасне село Лютецька – «старе, козацьке гніздо», так влучно назвала його Олена Пчілка – потужний, сакральний центр району, місце, де у 1686 році була побудована одна з найвизначніших пам'яток України козацької доби – Запорізька Свято-Успенська церква.

Природні озера Гадяччини знайшли своє відображення в назві села Кругле Озеро.

Окрему групу досліджуваного матеріалу становлять історично зумовлені ойконіми, твірною базою яких є апелютиви, пов'язані з традиційною, господарською, матеріальною та духовною

культурою жителів Гадяччини. Структура цієї діяльності складалася тривалий час на основі особливостей природно-географічних умов, історичного, соціального та економічного розвитку краю.

Головним заняттям населення Гадяччини 17-19 століття було сільське господарство – землеробство та тваринництво. Протягом 17-18 століття відбувається інтенсивний розвиток ремесел і торговельних відносин на фоні численних історичних та політичних подій, достовірність чого підтверджується назвами поселень, окремих їх частин та прізвищами родин, в основі яких покладені назви основних промислів краю. Село Млини (17 ст.), куточок Млини (с. Сари) – млини на Гадяччині були справжньою окрасою сіл, регулювали воду в річках. Псел, Грунь, Веприк, Лютенька були перегороджені багатьма греблями з млинами. В с. Малі Будища, де стояв будинок родини Драгоманових, дотепер збережені залишки родинної власності – водяного млина. Села Саранчова Долина, Сари – вже зазначені вище поселення, інша версія походження яких пов'язана з основним заняттям його мешканців – первинною обробкою шкір будь-яких тварин для виготовлення кінської збруї. Такий вид діяльності у прадавніх українців називався «сарач», на Київщині мав назву «сирич». Майстри, відповідно, звалися сарачами, що пізніше змінилося на шорників. Для виготовлення такої шкіри потрібні були не тільки вміння та навички, а й перш за все – необхідна кількість води. Означеним вимогам відповідала природна фабрика – озеро, якому місцеві мешканці дали назву Сара. У сарчан існував ще один рідкісний вид господарської діяльності, який приносив їм значні прибутки – щетинництво. Гадяцьке вугілля та сарська щетина 18-19 ст. були еталоном якості на ярмарках Європи. Як продовження цієї групи слід назвати поселення Соснівка (кол. Свинарне), с. Писарівщина; с. Крамарщина – де крамар – «торговець»; с. Ціпки – від старочеської «серіті» – нести, тягнути, російською – цеплять; с. Мала Обухівка та мікротопонім Обухівка (частина села Красна Лука) – за однією з версій, сюди приводили старих, хворих волів і добивали їх обухами (іншою стороною від леза сокири). Про більш приємне заняття свідчить назва с. Книшівки – добрий

господар посіяв, зібрав, обробив ниву, прийшов час пекти невеликі пироги з сиром, або цибулею зі шкварками – «книші». Назва с. Римарівка – свідчить про ремісників, які виготовляли ремінну зброю – (лимарів), де згодом була змінена перша літера. Сучасні назви окремих кутків (мікротопоніми) міста Гадяча також свідчать про діяльність його мешканців – Кузні, Гончарний Яр. У Яру видобували глину, збудували цегельний завод, який був зруйнований в середині 20 ст. Відкриття гончарного цеху в Гадячі було ініційовано у 1643 р. коронним гетьманом С. Конецпольським, який на той час мав право на пожиттєве володіння Гадяцькими землями. Пізніше гончарні осередки було організовано у с. Веприк, Красна Лука, Хитці. Глина на теренах краю більше підходила для виготовлення грубого посуду, але навіть із неї місцеві гончарі могли робити мистецькі шедеври. В Гончарному Яру встановлено пам'ятний знак – в роки Другої світової війни тут було розстріляно близько 300 представників єврейської громади міста.

З середини 17 ст. на Полтавщині відчувається підвищений попит на лісову продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках, що сприяє розвитку лісових промислів. Починається будівництво буд- та буртпромислів з виробництва поташу та селітри. Нові підприємства існували в багатьох поселеннях того часу, їх будували в глибинах Гадяцьких пуш і дібров, а також біля невеликих лісових масивів. У 1640-х роках С. Конецпольський стає лідером з продажу поташу та селітри, яких так потребувала Польська держава. Про розповсюдження лісових промислів у 17-18 ст. свідчать назви поселень Малі Будища, Великі Будища – у період козацтва село належало до Гадяцького замку й іменувалося Замковими Будищами, потім – Спаськими Будищами від назви Спаського Скитського монастиря, розташованого неподалік. Згодом Будища стали Чернецькими, і лише на початку 19 ст. вони отримали сучасну назву по аналогії з Великими Будищами Зіньківського повіту.

Назви с. Броварки та куточка Підварок (м. Гадяч) виникли також в ті часи, коли на Гадяччині інтенсивно видобували селітру, про що свідчить спільний корінь «вар» – варити. Сліди горілої

глини (печини) – залишки зруйнованих печей для виварювання селітри сьогодні є матеріальними свідченнями діяльності селітроварів на Підварку. Місце для виробництва селітри на території сучасного села Броварки було вибрано не випадково – незаймані ліси та значна кількість курганних могильників сприяли інтенсивному розвитку підприємств.

Абсолютно унікальним об'єктом скіфології є саме Броварківський курганний могильник VI–IV ст. до н.е., що вже давно став еталонною пам'яткою природи. Могильник складається з 20 курганів, більша частина з яких розташована на сучасних присадибних ділянках мешканців села. На думку науковців, видобування селітри з земляних насипів курганів і могильників сприяло частковому або повному руйнуванню більшості з них.

Основні види господарської діяльності населення Гадяччини, виявлені в назвах поселень стали також твірною основою для багатьох прізвищ та прізвиськ, які сьогодні розповсюджені на теренах краю: Гамалія (посол), Кобзар, Козій (власник вола, у якого роги розходяться в боки та мають закручені кінці), Крамар (торговець, купець), Мельник, Різничок, (той, хто забиває худобу, птицю), Швець, Борткевич, Кравченко (син кравця- майстра, що шиє одяг), Личман (пастух), Наточій (комірник пива при панському дворі), Ємець (конокрад у сучасному перекладі), Писаренко, Плутенко (від плот, плотар, той, хто збиває плоти), Недовіс (продає товар з неповною вагою) [26].

За назвами населених пунктів, кутків, урочищ можна уявити привабливість краю, де розташовані ці поселення. Красу місцевого ландшафту підкреслюють назви зі словами «красний» – у минулому це красивий, славний, чистий, повернутий на південь та сонячний бік. На Гадяччині – це с. Красна Лука. Через назви також передавалось відповідне забарвлення об'єкту – його колористика. Зелений колір найчастіше ототожнювався з насиченістю зелених насаджень, кольором лісу, дерев, трави – с. Зелена Балка, кутки Зелений клин (с. Лютенька), Зеленщина (с. Римарівка), Зелене (с. Сари). Червоний колір номінував територію за барвою земної поверхні, глини – с. Червоний Кут.

Кожен об'єкт, створений природою чи людиною має власну форму, розмір, розташування. Якщо це були особливі ознаки, вони трансформувалися у власні назви без жодних змін: с. Глибоке, с. Глибока Долина, с. Велике, с. Круглик, с. Кругле Озеро, куточок села Римарівка – Клин, с. Середняки – розташоване посередині між Гадячем та Лохвицею. Основні ментальні ознаки гадяччан також знайшли своє відображення у назвах населених пунктів, які стали підтвердженням або спростуванням суперечливих суджень щодо тих чи інших рис характеру місцевого населення: с. Веселе; с. Вирішальне; с. Сватки – за переказами, родини перших поселенців були між собою сватами. За іншою версією, назва села походить від слова «сват», що у деяких народів означає «гість, чужинець». Назва с. Розбишівка ймовірно походить від слова розбійник, яким тоді іменували селян, що тікали від панської неволі в незаселені глухі кутки. Підтвердженням цієї версії можна вважати й прізвища Гайдабура, яке розповсюджене на Гадяччині та означає: 1. Розбійник; 2. Пустун, бешкетник, та Опришко – неслухняні в законі [26].

З метою вивчення історії виникнення населених пунктів, продуктивним є використання селітебних термінів, що означають різні категорії поселень: місто, село, хутір, слобода тощо. На Гадяччині це – с. Петроселівка. Поселення, які виникали на новому місці і куди одразу переселялася значна частина мешканців вже існуючого села, називалися часто новосілками: с. Новоселівка, с. Новий Висілок. Такі собі поодинокі господарства, віддалені від великих поселень отримували назви хуторів, що в перекладі з німецької означає «частина округи чи певної території»: Гринів хутір та Панасів хутір як частина с. Лютенька, Мартинівка (до 1910 р. хутір Казений).

На Гадяччині кількість назв населених пунктів релігійного та культового характеру абсолютно незначна. Але при малій чисельності вони мають велике історичне значення, оскільки зафіксували одну з форм гноблення українського народу протягом декількох століть. Поселення, що були у власності духовних установ, осіб, закріплені в назвах: Попівщина – частина села

Римарівка, с. Чернече, с. Великі Будища (колишні Спаські Будища, Чернечі Будища), с. Бутовичеське (власність протопопа Г. Бутовича).

Протягом 17-18 ст. гадяцькі землі активно включаються у внутрішньо- та зовнішньоукраїнську систему торгівлі, назви доріг стають назвами населених пунктів: с. Перевіз. Маршрути сухопутних шляхів обиралися не довільно, а залежали від географічних умов місцевості. Особливо впливали на конфігурацію доріг водні об'єкти: мікротопонім Брідок (м. Гадяч) – територія розташована у долині р. Псел. Навесні коли він розливався, рівень води ставав вище, мешканці кутка були змушені ходити «вблід» по воді.

У минулий радянський час найменування населених пунктів стало важливою справою держави і здійснювалося як свідомий, юридично закріплений факт. Однією з характерних особливостей, які внесла нова епоха у топонімотворення стало посилення ідеологічної функції назв, широке використання їх з метою увічнення видатних для соціалістичної системи осіб, подій. Ця група представлена на Гадяччині такими назвами меморіального характеру як: с. Жовтневе, с. Краснознаменка (до 1921 р. Сергіївка), частина села Сари – П'ятирічка, названа на честь п'ятирічних планів, за якими розвивалась радянська економіка.

На відміну від інших районів Полтавщини, на Гадяччині практично відсутні поселення, назви яких свідчать про етнічну належність, ареали розселення, міграційні процеси в давнину на теренах краю. Виключенням є мікротопоніми Драгоманова гора (м. Гадяч), Кацапелівка (частина с. Сари) – місце компактного проживання переселенців з Росії, хутір Жидівка, що зник з карти району в середині 20 ст. та гідронім – Татарин. Подібна інформація локалізована і збережена сьогодні в прізвищах гадяччан. Прізвища Литвин, Литовка, Ляшенко, Масюк, Гаєвський, Галецький – з'явилися внаслідок литовсько-польської колонізації земель району, яка розпочалася в 16 ст.; прізвища татарського походження – Дейна (в перекладі – пан), Чемерис (польський татарин), Мажура (критий віз), Саган (полив'яна

миска) – вказують на кримських татар, які нападали на Україну та південь Росії. Деякі з них потрапляли в полон, селилися, засновували села. Було й таке, що польські, литовські та українські феодали наймали татар для охорони своїх володінь і за це виділяли їм земельні угіддя. Прізвище Шалєпа – російського походження, що означає батіг з конопель, який плели вчетверо з волокна коноплі, намочували у солоній воді та катували їм непокірних. Прізвище зафіксувало етап колонізації гадяцьких земель московськими ратними людьми в 17 ст. Прізвища Крижанівський, Борохович, Жидівка, Цокур – єврейського походження – з середини 17 ст. польські феодали почали здавати євреям в оренду міста та селища краю. Вважаючи козаків передусім бунтівниками, магнати воліли мати справу переважно з жидами. На початку 20 ст. єврейська громада Гадяча складала 3% від загальної кількості жителів.

Територія краю приваблювала переселенців. В 18 ст. для боротьби з українським козацтвом згідно імперських указів сюди переселяли чужинців із Сербії, Хорватії, Болгарії, Чорногорії, Греції, етнічна приналежність яких відображалась в прізвищах: Милорадовичі, Пламенці, Драгоманови (драгоман з сербської – перекладач), Рубан (Руба з болгарської – весільний дарунок), Дученко (Дуц – чоловіче болг. ім'я), Гречан тощо [26].

Назви, які виникли за належністю поселення до певних осіб (місцевих жителів, переселенців, службовців, виробників, власників) відносяться до відантропонімних, є надзвичайно продуктивними в досліджуваному ареалі й складають більше 50%. Їх суттєве збільшення в поселенській мережі Гадяччини починається з середини 17 ст. Цьому сприяла польська урядова політика на землях краю і так звана «народна займанщина». Відантропонімні назви цікаві як елемент етнічного і культурного спадку краю. Аналізуючи їх можна прослідкувати, які імена використовувалися частіше, які збереглися до 20 ст., а які зникли з лексики місцевого населення, перейшовши до розряду історизмів: с. Пирятинщина. Назва походить від слова «Пирят» – скорочений варіант імені київського боярина Пирогоста, який володів частиною земель краю в 11-12 ст.

На території сучасного краю досить багато ойконімів, утворених від християнських імен: Мокрїївщина (Мокрїй-Макарїй), Петроселівка, Степаненки, Мартинівка, Петрівка-Роменська, Венеславівка, Тимофїївка, Максимівка, Мар'янівка, Миколаївщина, Юр'ївка тощо. Деякі відантропонімні назви є похідними від нехрещених власних імен, апелюючи до походження яких підказує, що вживалися вони саме в якості побажання. В такому плані надавалися новонародженому як нехрещені власні імена, наприклад: назви різних видів їжі, страв, позитивних рис у зовнішньому вигляді, поведінці, чим висловлювалося побажання благополуччя у житті. До таких віднести імена: Книш (с. Книшівка), Веселий (с. Веселе).

До відантропонімних назв краю належать назви поселень: Грипаки (антроп. Грипак), Кіблицьке (Кіблик), Рудиків (Рудик), Тютюрівщина (Тютюрівський), Тригубщина (Тригуб), Дучинці (Дуц), Морозівщина (Мороз), Шадурка (Шадура – Шатура – чол. ім'я), Цимбалове (Цимбал), Ручки (Ручка), Харківці (Харко).

Імена, прізвища, прізвиська осіб, пов'язаних з історією Гадяцького полку, стали топонімом для цілої низки поселень Гадяччини. Динаміка подібних назв простежується, починаючи з кінця 17 ст. Полковий устрій Гетьманщини тримався на рангових маєтностях – землях «на чин». Після обрання на гетьманство, Д. Апостол почав наводити лад серед генеральної старшини та полковничих урядах, в тому числі і Гадяцького полку. Результатом діяльності гетьмана став документ «Генеральні слідства про маєтності» з окремим розділом «Ревізії маєтностей Гадяцького полку», згідно якого на прохання окремих осіб урядової старшини «на ранг» за гетьманськими універсалами надавалися маєтності в межах полку, що знайшло своє відображення в назвах поселенської межі краю: с. Біленченківка (Біленченко Іван – старший полковий канцелярист), с. Бухалове (Бухалів Яків – сотенний отаман), с. Вечірчине (Вечірка Юхим – полковий обозний), с. Кияшківське (Кияшка Михайло – полковий осавул), с. Тимофїївка (кол. Богаєвське) – належало бунчужному товаришу Семену Богаєвському і лише на початку 19 ст. на честь одного з нащадків першого власника отримало сучасну назву; с.

Донцівщина (Донець Федір – наказний полковник). Формат «-щина» у відантропонічних назвах зазвичай приєднувався до назв земельних ділянок, що змінили свого попереднього або першого власника [31, с. 105]..

У 18-19 ст. на Полтавщині з'являється велика кількість назв-похідних від імен, прізвищ поміщиків або членів їх родин. На Гадяччині вони представлені с. Юр'івка – власність місцевого поміщика, майора С. Юрьєва; с. Коновалове – колишня власність підданих Києво-Печерської лаври Андрія та Кирила Коновалових; частина с. Лютенька – Орлики (власність гетьмана П. Орлика); Капністів ліс – володіння графа Василя Капніста; графські володіння-урочища: Домонтовича, Фролова-Багреєва, Данилевських, Панське; Засядківщина – землі генерал-майора Д. Засядька.

Вкрай важливим, під час топонімічних розвідок є збір та детальний аналіз представників окремого топонімічного класу – мікротопонімів. Розглянувши думки В. Ніконова, В. Німчука, Ю. Карпенка, Д. Бучка, Т. Поляруш та інших приєднуємось до твердження, що мікротопоніми – це власні назви незначних природних і штучно створених локальних об'єктів, до них належать назви для позначення об'єктів природних реалій (боліт, горбів, джерел, луків, полів, ставків, урочищ, ярів тощо) та найменування штучних невеликих об'єктів (вулиць, кутків, частин села, стежок, мостів тощо), які виникли природно в народному мовленні і тісно пов'язані з ним. Слід підкреслити, що йдеться про неофіційні назви, які ніде не зафіксовані, й існують тільки в мовленні місцевих жителів, виступають носіями різних регіональних говіркових ознак.

Мікротопонімічний комплекс Гадяччини є єдиним своєрідним утворенням, що потребує системного вивчення, аналізу та подальшої репрезентації у відповідних реєстрах. Окремі мікротопоніми встигли стати своєрідною візитівкою краю та заслуговують на особливу увагу. Частина с. Сарі – Крутьки. Ця назва є відгідронімною – на півночі сучасних Сар 200 років тому протікала невелика річка Крутька, яка згодом перетворилася на тимчасовий потік. Крутьки стали відомі завдяки величезній

калюжі, що знаходилась біля місцевої церкви і навіть влітку рідко висихала. Цей незвичайний об'єкт виявився привабливим для кінознімальної групи Одеської кіностудії, і у 1959 р. саме тут було відзнято декілька сцен художнього фільму за твором М.В. Гоголя «Как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем».

Частини с. Лютенька Засядківщина та Полігон – мала батьківщина О.Д. Засядька – генерал-майора, кавалера орденів Св. Володимира та Св. Георгія, основоположника ракетної галузі, винахідника принципів реактивної тяги, балістики ракет. Саме тут, в Лютеньському маєтку О.Д. Засядько будує кузню та протехнічну лабораторію. У 1815 р. з вигону неподалік лісу Дубини (сьогоднішній Полігон) злетіла перша вогняна ракета. Протягом двох років тривали роботи над її удосконаленням, результатом яких стала дальність польоту 2300 метрів. Успіхом винахідника стали й пускові установки залпового вогню – перші «катюші» та «гради», про іспити яких недоброзичливі сусіди нарікали, що Засядько заповзвся «спалити губернію». Підсумки дворічної подвижницької праці у Лютецьці О.Д. Засядько виклав у праці «О деле ракет зажигательных и рикошетных» (1817 р.), яка стала першим посібником з виготовлення та бойового застосування ракет тогочасного війська. Саме тому, сьогодні можна сміливо стверджувати, що космічна ера для українців почалася у 1815 році на Гадяччині.

Територія Гадяцького краю – ареал, який вирізняється перебігом складних та різноманітних історичних процесів, що вплинули на розвиток його топонімії. Але можна стверджувати, що процес формування та функціонування топонімічного ландшафту Гадяччини в загальних рисах не виходить за межі топонімічних закономірностей і традицій, які склалися впродовж століть на Лівобережній Україні. Проте регіон має свої специфічні особливості, які не могли не бути відображені в його топонімії.

Отримані в ході топонімічних розвідок результати можуть бути використані у науково-краєзнавчій роботі, в ході підготовки узагальнюючих праць з історії Полтавщини та України, історичної географії та топоніміки; у навчальному процесі

загальноосвітньої та вищої шкіл, зокрема у курсах спеціальних дисциплін «Краєзнавство», «Топоніміка», висвітленні історичного минулого окремих поселень. Топонімічні знання можуть стати корисним путівником та приводом для створення окремих туристичних маршрутів, що в цілому сприятиме розвитку туризму в регіоні.

Питання для обговорення:

1. Виділіть основні історичні факти, що мали безпосередній вплив на формування назв населених пунктів краю.

2. Охарактеризуйте мікротопонімічний комплекс Гадяччини. Доведіть, що він є єдиним своєрідним утворенням, що потребує систематичного вивчення та аналізу.

3. Окресліть значення топонімічних розвідок регіонального рівня для формування географічного мислення, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, відродження національної культури та свідомості.

4. Проаналізуйте ландшафтні зумовлені географічні назви (ойконіми регіону).

5. Проаналізуйте історично зумовлені назви населених пунктів (ойконіми регіону).

6. Наведіть приклади, коли імена, прізвища, прізвиська осіб пов'язані з історією краю, ставали топоосновою для назв населених пунктів.

7. Як матеріал топонімічних розвідок можна різнобічно використовувати у туристичній діяльності.

Тема 3. Перспективи розвитку воєнного туризму на Гадяччині.

Проблеми соціально-економічного та соціально-політичного становища українського суспільства на сучасному етапі викликали гостру необхідність визначення позиції представників держави та кожного громадянина щодо патріотичного ставлення до своєї Батьківщини. Серед низки питань у цьому руслі найактуальнішим видається питання виховання молодого покоління, оскільки саме воно у найближчому майбутньому буде формувати культурно-політичну еліту держави, а відтак, стане тією рушійною силою, від якої залежатиме майбутнє всієї нації. Саме тому національно-патріотичне виховання сьогодні є актуальним. Важлива роль в цьому процесі повинна відводитися ресурсам воєнного туризму, адже саме він допомагає усвідомити почуття патріотизму до власної Батьківщини глибинного, особистого, зацікавленого ставлення до неї, сформувати її цінність, відкрити сприятливі умови для створення та розвитку багатьох якостей, необхідних майбутнім захисникам Вітчизни.

Історія Гадяччини виявилася багатою на воєнні події. Ці ресурси можуть слугувати базою для розвитку воєнно-історичного туризму в краї.

Пам'ятки козацької доби. Значна їх частина знаходиться в центрі краю — старовинному місті Гадячі — місті козацької слави. Як козацький край Гадяччина відома ще з середини XVII ст. Гадяцький козацький полк був одним із перших, який утворив гетьман Богдан Хмельницький, увівши новий адміністративно-територіальний поділ на звільненій від польської шляхти території в 1648 році. В цей час, в м. Гадяч на Замковій горі була побудована фортеця, де проживали реєстрові козаки. Фортеця мала типові для тогочасної України фортифікаційні укріплення. Завдяки особливому статусу міста — рангового володіння гетьмана, у фортеці зберігалася частина воєнного скарбу і особистого скарбу гетьмана. На думку вченого та історика В.В.Кривошеї, саме в Гадячі тих часів відчувався найбільший по всій Україні вплив Запорізької Січі. [33, с.53]. У 1658 році в Гадячі

гетьманом І.Виговським був підписаний договір між Україною та Річчю Посполитою, відомий під назвою "Гадяцький трактат" - видатне досягнення козацького уряду, свідчення зрілої державницької ідеології українського суспільства.

У 1663 році Гадяч стає першою столицею Лівобережної України, політичним центром Гетьманщини. Тут знаходився гетьманський уряд на чолі з І. Брюховецьким, проводилися Генеральні та Старшинські козацькі ради, функціонувала Військова канцелярія, що видавала гетьманські універсали, якими регулювався адміністративний, політичний, соціально-економічний устрій Лівобережної України.

Підземелля Гадяча — це окрема сторінка в історії міста. Місцеві краєзнавці, за часом виникнення, цеглою і способом її кладки, умовно поділяють їх на групи: найдавніші, періоду Гетьманщини та Північної війни. За мінімальними оцінками довжина ходів вимірюється кілометрами, за максимальними — десятками кілометрів. Підземні ходи починались з приватних підвалів козацької старшини, церков, гетьманського палацу. В підземеллях міста в різні часи існували: козацька в'язниця, льохи для зберігання припасів та військової амуніції, гетьманські скарбниці, схованки особистих цінних речей. Вони виходили за межі укріплень, слугували для вилазок у ворожий тил, або для можливої втечі. Гадяцькі підземелля прокладені в твердій глині, значна частина їх пошкоджена під час сучасного будівництва та під обвалами, але ті, що збереглися, поза сумнівом, є не лише найцікавішим історичним, але й перспективним туристичним об'єктом. Зі знахідок підземель (експонати скіфської доби, козацькі мушкети, перначі, списи, монети, кинджали тощо) в місті створена окрема експозиція "Підземний світ" [50, с.2-9].

Сьогодні, означений період в історії Гадяччини відображений в численних яскравих експозиціях краєзнавчого музею м. Гадяча. Вони представлені архівними документами, грамотами, давніми картами, автентичними знахідками з підземель та залишок гетьманської фортеці на Замковій горі. Встановлено пам'ятний знак на честь 350річчя проголошення м. Гадяча гетьманською столицею.

Північна війна. Події Північної війни 1700—1721 рр. між Росією і Швецією за сфери панування в далекій Балтиці не минули і Гадяцький край. Гадяч було захоплено шведами в листопаді 1708 року. Протягом наступних чотирьох місяців Карл 12 перетворив місто на справжній лазарет, який заповнили сотні обморожених вояків. Наслідки суворої зими 1708—1709 рр. для шведської армії в Гадячі описував німецький капелан Й.Бардіні: "У місті не було жодного дому, що не виглядав би як шпиталь, по хатах було так багато недужих на лавках і під лавками, що не можна було просунути ногу" [11, с.24].

Під час перебування шведів у Гадячі було поновлено укріплення Гадяцької фортеці, подовжені існуючі, та прокладені нові відрізки підземних ходів — шведський король планував пересидіти зиму власне на території Гадяччини.

Місцеве населення активно протистояло шведській навалі — партизанські загони, що активно поповнювалися за рахунок селян з навколишніх сіл, діяли по всій території сучасного району та за його межами (м. Охтирка, Зіньків, Опішня тощо). Свій слід у всевітній військовій історії залишила й героїчна оборона фортеці козацького містечка Веприк. Тривала облога фортеці зірвала плани Карла XII у подальшому веденні бойових дій, наблизивши розв'язку під Полтавою.

Буремними подіями відзначалося життя регіону в 1917—1921 рр. (*початок радянського періоду*). Неодноразово його захоплювали німці, денікінці, червоноармійці. Двадцять об'єктів історико-культурної спадщини нагадують про події Громадянської війни та період становлення колишньої радянської влади.

У центрі міста Гадяч, на території міського парку, знаходиться братська могила, найбільша в районі за кількістю похованих учасників громадянської війни та боротьби з антибільшовицькими збройними формуваннями отаманів Спричака та Христового 1920—1938 рр. Братські могили полишили по собі вищезгадані трагічні події в селах — Красній Луці, Краснознаменці, Ручках, Харківцях, Рашивці, Лютенці, Гречанівці та ін.

За 70 років панування комуністичної ідеології в країні було знищено будь-які нагадування про іншу протиборствуючу сторону, що боролася з більшовицькою ідеологією. Один такий об'єкт на території краю зберігся до сьогодні — це місце садиби родини отамана Леонтія Христового — нащадка давнього козацького роду, одного з керівників антибільшовицького повстанського руху на Полтавщині. Поштовхом до створення антибільшовицького повстанського загону стало пограбування декількох сіл колишнього району продовольчими загонами в липні 1920 року. Повстання під проводом Л. Христового досить швидко поширювалося — в кінці липня 1920 р. загін нараховував понад 300 бійців. Найбільшого розмаху воно досягло в серпні 1920 року, охопивши території Гадяцького, Миргородського та Зінківського повітів. Отаман Христовий неодноразово зустрічався з Н. Махном, від якого отримав зброю та мандат на право формування Особливого загону Повстанської армії України. В липні 1921 року загін Л. Христового був знищений маневровою групою міліції, сам отаман був тяжко поранений, а згодом убитий. [55, с.324]

Нині від садиби, що була розташована в с. Лютецька на розі сучасних вулиць Дружби та Першотравневої, зберігся лише погреб, дуб та шовковиця, що пам'ятають отамана. Силами місцевих краєзнавців встановлений пам'ятний знак.

Величезною трагедією ХХ ст. для України стали *події Другої Світової війни*. Напевне, жодна інша історична подія не залишила такої глибокої рани у народної пам'яті і людських душах — війна небувалих масштабів, що розколола не тільки світ, а й цілі епохи. Ставши суворим випробуванням для людства загалом, і попри свою тотальну брутальність, вона виявила яскраві приклади гідності, стійкості, мужності, відваги, героїзму, "людяності у нелюдяний час". Гадяцький край належить до тих районів Полтавщини, на території яких відбулося найбільше збройних конфліктів та інших подій, пов'язаних із оборонними боями, окупацією, партизанською боротьбою та визвольними боями протягом 1941—1945 рр. Регіон був окупований німецькими військами 27 вересня 1941 року. Окупувавши його територію,

фашисти одразу розпочали кампанію винищування потенціалу для можливого спротиву своїй владі: у селах були відкриті тимчасові в'язниці, в яких утримували радянських активістів, комуністів, військовополонених, партизанів, непокірних жителів. Сьогодні кожне п'яте село на Гадяччині має на своїй території пам'ятний знак, яким позначено місце розстрілу тюремних в'язнів. За розпорядженням окупаційної влади відновила свою діяльність в'язниця в м. Гадячі — в кам'яниці, єдиному приміщенні, що нагадувало про замок гетьмана І.Брюховецького на Замковій горі. За архівними джерелами, на початку 1942 р. в її стінах перебувало до 300 осіб військовополонених Червоної Армії — представників грузинської національності, які згодом були розстріляні [44, с.112]. Одночасно, кам'яниця стає збірним пунктом для відправки молоді на примусові роботи до Німеччини — протягом 1941—1943 рр. п'ять тисяч жителів краю було вивезено за кордон.

Однією з найтрагічніших сторінок часів Другої Світової війни на Гадяччині стала політика голокосту, яку активно проводили нацисти з перших днів своєї присутності на території регіону. Значним місцем розстрілу єврейського населення стало урочище Гончарний Яр, в якому нацистами було знищено близько 300 представників єврейської громади міста Гадяча. Розстріли відбувалися в кілька етапів: відомо про 23 листопада й 5 грудня 1941 р. та 22 лютого 1942 року.

Героїчною сторінкою Другої Світової на території регіону стала партизанська боротьба. На Гадяччині було створено 11 партизанських загонів та 4 партизанські групи у селах Гречанівка, Рашівка, Харківці, Римарівка загальною чисельністю понад 150 осіб. Базою підпільних Гадяцького краю та Полтавського обкому стало с. Плішивець — район перетворився на центр партизанської боротьби на Полтавщині. Свідченням цих подій є ряд об'єктів культурної спадщини Гадяччини: в місті Гадяч встановлено пам'ятну дошку на честь підпільних партійних організацій краю; на східній околиці с. Вельбівка є знак, що засвідчує пам'ятне місце останнього бою партизанів із німецькими карателями; у селі Книшівка означене пам'ятне

місце, де проходили наради командирів партизанських загонів та Полтавського підпільного обкому КП(б)У тощо. Могили партизан винайдені в багатьох селах регіону.

Жорстокі бої точилися на території Гадяцького краю під час його звільнення у вересні 1943 року військами Воронежського фронту в ході Харківської наступальної операції. Свідченням цьому є та кількість братських і одиночних могил, що висвітлені й зберігаються у 591 ти населених пунктах регіону. Основний меморіал, що увічнює трагедію страшної війни, знаходиться в центрі міста Гадяч. У його складі: братські могили радянських воїнів (1941—1943 рр.); могила командуючого 47ю Армією генерала П.П.Корзуна, який загинув від вибуху міни 16 вересня 1943 р. біля села Березова Лука; пам'ятний знак полеглим землякам, пам'ятний знак учасникам бойових дій на території інших держав (2004 р.). Нещодавно меморіал поповнився пам'ятним знаком "Втеча з пекла" (2010 р.) — на згадку про легендарну втечу десяти радянських військовополонених з табору смерті "Пенемюнде" 8 лютого 1945 р. на німецькому важкому бомбардувальнику "Хейнкель — 111". Серед втікачів був і житель м. Гадяча — М.О.Ємець. На різних фронтах Другої Світової боролися тисячі жителів Гадяччини. Понад 5 тисяч відзначені бойовими орденами та медалями СРСР, серед яких Герої Радянського Союзу (М.С. Чирка, М.Ф. Лимонь, М.Л. Велічай), Кавалери трьох (В.С. Боряк) та двох орденів Слави тощо.

Цікавим об'єктом військового туризму є місця, які пов'язані з життям та діяльністю відомих військових конструкторів. На території регіону вони знаходяться у селах Лютенька та Веприк. Перше, пов'язане з ім'ям О.Д. Засядько — генерал-майора кавалера орденів Св. Володимира та Св. Георгія, основоположника ракетної галузі, винахідника принципів реактивної тяги, балістики ракет.

Село Веприк — батьківщина видатного вченого, конструктора бронетехніки, ядерної та термоядерної зброї, тричі Героя Соціалістичної Праці, члена-кореспондента АН СРСР, генерал-лейтенанта інженерно-технічної служби М.Л. Духова — одного з

тих, хто створював і зміцнював оборонну потужність країни під час Другої світової війни 1941—1945 рр. та "холодної війни" 70—80-х років ХХ століття.

Ознайомившись хоча і з неповним переліком історико-культурних ресурсів Гадяцького краю слід зауважити той факт, що вони є достатньо потужною базою для розвитку воєнно-історичного туризму у контексті загальної індустрії туризму, що є важливим чинником забезпечення сталого розвитку регіону та області в цілому.

На прикладах місцевого краєзнавчого матеріалу є можливість формувати у туристів почуття гордості за героїчні вчинки їх пращурів, залучати їх до пошукової роботи з відновлення забутих імен, воєнних подій, захисних споруд, популяризувати здобуту інформацію серед своїх колег та друзів, адже історичні об'єкти, традиції стають справжніми символами Батьківщини лише тоді, коли перетворюються на об'єкти гордості для громадян держави, регіону, міста тощо.

В той же час, історія військової доблесті Гадяччини не закінчується, вона має **нову сторінку** вже на прикладах **Нових Героїв**. Це полтавчани, представники сучасного Миргородського району, Гадяцької громади, що свого часу долучилися до відстоювання незалежності і територіальної цілісності України спочатку на Майданах своїх міст та на Майдані Києва. Згодом вони стали на захист Батьківщини в лавах Збройних Сил України, Добровольчих підрозділах та в лавах територіальної оборони під час російсько-Української війни (з 2014 - на момент травня 2022 р.), що триває.

Передувала цим подіям славетна Революція Гідності, що окреслила вектор розвитку Української Свободи. Багато жителів Миргородського району широко підтримали цю Революцію і словом, і ділом. Вже 30 листопада 2013 року в містах району відбулись мітинги, учасники яких засудили антиконституційні дії очільників влади й оголосили безстрокову акцію протесту. Наступного дня група миргородців відправилась до Києва, щоб взяти участь у народному віче. Серед них був і колишній міський голова міста Миргорода Василь Третецький. Він разом із сином

Сергієм стояв на київських барикадах, допомагаючи бійцям Сьомої сотні Самооборони. Його зброєю були лише мегафон і відеокамера. Після кривавих подій на Майдані, Василь Третецький заснував фонд медико-психологічної реабілітації учасників Революції. Нажаль, групою невідомих осіб було скоєно збройний замах на Василя Третецького, внаслідок якого він отримав тяжке вогнепальне поранення. Сталося це у Миргороді 16 березня 2014 року... . Він захоплювався Героями Небесної Сотні, які загинули на Майдані, й сам приєднався до цієї Сотні, прийнявши мученицьку смерть. Невдовзі активісти миргородського Майдану виступили з ініціативою про присвоєння Василеві Третецькому звання Героя України посмертно. Василь Третецький з Миргородського району – один з Небесної Сотні. Вічна пам'ять.

Мистецькі заходи, громадські ініціативи, культурно-просвітницька робота слугують популяризації історій героїчних подвигів Українців у період новітньої історії. Один з історико-краєзнавчих культурно-освітніх заходів, що популяризує Героїку краю систематично проводиться у Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г.Короленка. Зокрема, з нагоди Дня Героїв Небесної Сотні студентський та викладацький колективи 20 лютого 2022 р. долучилися до онлайн-зустрічі за модерацією Олега Пустовгара, котрий є регіональним представником Українського інституту національної пам'яті (УІНП) в Полтавській області. Також, Олег Пустовгар, як учасник Революції Гідності, представив книгу УІНП «Майдан від першої особи. Регіональний вимір» 2018 р., куди увійшли інтерв'ю діячів з регіонів, зокрема, з Полтавщини, аби реконструювати події місцевих майданів. З числа славетних «земляків» Олег Пустовгар нагадав про відому далеко за межами Малої Батьківщини уродженку села Рокита на Полтавщині, поетесу, громадсько-політичну діячку, авторку чотирьох поетичних збірок, засновницю і директорку видавництва «Духовна Вісь» Тетяну Домашенко, яка написала вірш «Небесна Сотня воїнів Майдану».

«Небесна сотня воїнів Майдану»

Небесна сотня воїнів Христа
З мечем Архистратига Михаїла,
З молитвою за волю на устах
У вічність із Майдану відлетіла,
Небесна Сотня воїнів святих
І душу, й тіло склали за Свободу,
За розбрат нації взяли на себе гріх,
Освячені любов'ю до народу.
Їх імена у Небі голубім
Золотосяйним променем палають,
І над устами Гімн співають.
Вся України – Мати над Хрестом,
Їй серце меч прошив нестерпним болем,
У душу увірвався напролом,
Сльоза пече й пече кривавим морем.
Цвіт нації узято на приціл,
Все нових кілерів злочинець-кат шукає,
Щоб ми не чули крику породіль,
У зав'язі невинний цвіт вбиває.
О мій народе, мученик святий,
У вічності хвилиною мовчання
І Час, і Простір вмить перехрестив
У серці матері молитвою прощання.
Покров Небесний в зорях золотих,
І «Ще не вмерла...» над Майданом лине –
Молитвою сердець усіх святих
Творець Всевишній славить Україну.
[Тетяна Домашенко, 21 лютого 2014 р.]

Саме в цьому вірші насильницьки вбитих тогочасним режимом учасників Революції Гідності вперше названо Небесною Сотнею.

Нині у Миргородському районі проживає 2504 учасників бойових дій з числа учасників АТО/ООС 50 осіб, які мають статус

членів сімей загиблих ветеранів війни з числа учасників АТО з них 8 дітей загиблих учасників антитерористичної операції та 2083 особи, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. Всі вищезазначені категорії осіб користуються пільгами відповідно до зазначених Законів. Примітною в житті міста Гадяч стала подія 14 жовтня 2019 року. В цей день у Гадячі традиційно вшанували пам'ять захисників, які віддали життя за мирне небо та відкрили у міському парку "Перемога" пам'ятний знак загиблим воїнам. За роки російсько-Української війни на сході із Гадяцького району загинули 11 захисників: **Парака Богдан Миколайович, Кириченко Юрій Володимирович, Прудий Микола Васильович, Лифар Анатолій Петрович, Пономаренко Руслан Миколайович, Жадько Ігор Віталійович, Льченко Сергій Анатолійович, Перепелятник Олег Миколайович, Корнійко Олександр Сергійович, Ілляшенко Віктор Володимирович, Крупський Володимир Володимирович...** (Додаток А). Тривалий час точилися розмови про необхідність увічнення пам'яті про них та встановлення відповідного пам'ятника. Ініціатива надійшла від самих ветеранів АТО, ООС, кому найбільше болить ця війна і втрати, хто пройшов стежками боротьби. Новина, що загиблим воїнам – почесним громадянам Гадяччини встановлять пам'ятник, була скоріше несподіванкою, ніж очікуванням. Мер міста Володимир Нестеренко запропонував громаді і ветеранам долучитися до розробки проєкту. Примітно, що пам'ятний знак виготовили на кошти самих ветеранів АТО та ООС, таким було їх бажання, а місце під нього облаштувала міська рада.

На відкриття пам'ятника зібралось чимало жителів міста, у Гадяч з'їхалися ветерани АТО, ООС з усього району. Пам'ятний знак відкрила сестра загиблого захисника Анатолія Лифаря - Валентина Рябцева. Розташовується пам'ятний знак у парку «Перемога» біля пам'ятника чорнобильцям. Це місце Слави, до якого вклоняються близькі, рідні, знайомі та просто місцеві жителі, що розуміють ту ціну, яку заплатили Українці за збереження територіальної цілісності та незалежності нашої держави.

Важко усвідомити, що агресія росії проти незалежної миролюбної України триває вже майже вісім років. Серед Захисників нашої держави представники всіх її регіонів; багато з них з перших днів російсько-української війни долучилися до лав збройних сил України, до добровольчих батальйонів та захищали кожен клаптик української землі весь цей час. Боротьба за територіальну цілісність і незалежність України триває... Нажаль, жодна Перемога не трапляється без втрат. Ми усвідомлюємо Ціну, яку Українці платять за мирне небо, за нашу свободу і єдність. Серед Героїв, що віддали своє життя, є уродженці Гадяччини. Це **Вічні Солдати, пам'ять про яких зберігає Гадяцька громада, а Гадяцька міська рада всіляко сприяє популяризації інформації про Героїчні сторінки краю, вписані подвигами реальних Людей у Новітню Історію України заради перемоги над агресором в ім'я майбутніх поколінь Вільних Українців.**

Станом на травень 2022 року в умовах воєнного стану ситуація в громаді м. Гадяч та у Миргородському районі в цілому стабільна та контрольована. Всі об'єкти критичної інфраструктури в місті та прилеглих сільських населених пунктах функціонують. Рота охорони несе чергування на блок-постах, порядок на вулицях міста та сіл забезпечують правоохоронні органи та Сили територіальної оборони Збройних сил України. Разом з тим, війна призвела до потужних міграційних потоків як в середині держави так і назовні. Миргородський район, як порівняно «небезпечний» частково бере на себе функції гуманітарного хабу, де знаходять прихисток громадяни України з південних та східних її областей. В Миргородському районі та в м. Гадячі продовжує здійснюватися розселення внутрішньо переміщених осіб з Донецької, Луганської, Херсонської та Харківської областей; з регіонів, де йдуть бойові дії, або громад, що перебувають в окупації чи оточенні. В середньому за добу до міста Гадяч прибуває 20-25 евакуйованих осіб, серед яких завжди є діти. Всього за період гострої фази російсько-Української війни з 24 лютого 2022 року (приблизно три місяці) прийнято 2282 чоловік, з них 622 дітей та 46 осіб з інвалідністю.

На даний час проживає 1669 осіб, з них 416 дітей та 40 осіб з інвалідністю. Гадяцький край прийотив тих, хто втратив домівки, хто намагався знайти теплий прихисток для своїх дітей, хто вірив і продовжує вірити у безмежну щедрість та милосердність Українців Миргородського району Полтавської області.

Українське суспільство завжди буде пам'ятати своїх Героїв, шанувати їх здобутки! Кожна територіальна громада вже зараз, під час нової фази жорстокої агресії росії в Україні з 24 лютого 2022 року (російсько-української війни) намагається увічнити Подвиг своїх співгромадян в боротьбі за територіальну цілісність і незалежність України .

Кращезнавчі розвідки в цьому аспекті є надзвичайно потрібними та вагомими задля збереження історичної пам'яті та розвитку воєнного туризму, що стане особливо актуальним для України вже найближчим часом. Саме реальна Героїка має високу мету не лише популяризувати персоніфікацію Гадяччини та інших місцевостей України, а й виховувати майбутні покоління з почуттям гідності за свою Малу Батьківщину, з розумінням Генетичного Коду Українця та Ціни Свободи!

Питання для обговорення:

1. Проаналізуйте історико-культурний потенціал Гадяччини як фактор розвитку воєнного туризму.
2. Які різновиди воєнного туризму можна розвивати на території регіону. Аргументуйте.
3. Доведіть, що воєнний туризм – ефективний засіб фізичного та морального розвитку, самовдосконалення та патріотичного виховання.
4. Обґрунтуйте перспективні об'єкти воєнного туризму на Гадяччині.
5. Визначте основні проблеми розвитку воєнного туризму в регіоні.

6. Яким чином місцевий краєзнавчий музей може бути задіяний до популяризації та активного розвитку регіонального воєнного туризму.

Тема 4. Перспективи розвитку літературного туризму на території Гадяччини

На гадяцькій землі писемність, література та фольклор почали розвиватися з давніх часів. До нас дійшло чимало зразків стародавньої писемності й усної народної творчості, що становлять гордість вітчизняної культури. Варто зазначити унікальний твір з історії Гадяцького краю, і не лише його, а й усієї України доби козаччини – твір полковника Гадяцького козацького полку Григорія Граб'янки, відомого на весь світ як *"Літопис Григорія Граб'янки, або літопис самовидця"*, написаний в середині XVII ст. в м. Гадячі – твір, який справив великий вплив на формування історіографії України.

Гадяцький край вважається колискою одного з відомих родів в Україні та світі – Драгоманівського. Батько Олени та Михайла – Петро Драгоманов ініціював створення в середині XIX ст. в м. Гадяч літературного товариства під назвою "Гадяцька трійця". Товариство у складі П. Драгоманова, М. Макаровського та А. Метлинського займалося перекладом творів французьких письменників, збирало та видавало народні твори, відкрило багато невідомих талантів, допомагаючи їм вийти на широку літературну ниву, займалося активною громадською діяльністю. Михайла Драгоманова з Гадячиною пов'язують лише дитячі роки та навчання у місцевому повітовому училищі, в стінах якого сьогодні розміщується Гадяцька спеціалізована школа № 2, яка носить ім'я великого історика, філософа, літературознавця.

Доля Олени Пчілки тісно переплітається з малою батьківщиною. Після років навчання у Київському пансіоні шляхетних дівчат та волинського періоду життя вона повертається до рідного Гадяча, де починає займатися літературною працею. Зважаючи на часи, коли було заборонено все українське, Олена Пчілка сама писала для дітей оповідання, ігри, приповідки, загадки, колисанки, швидкомовки. В 1913 році вийшла друком книга для дітей "Зелений гай" – Вірші й казки – перша книжка, надрукована в Гадячі Земською друкарнею українською мовою.

Перебуваючи в рідному краї, О. Пчілка організує аматорський дитячий театр, для якого пише дію "Весняний ранок Тарасовий", "Казку зеленого гаю", "Дві п'єски для дитячого театру", започатковує гурток українознавства для шкільної молоді в стінах Гадяцької чоловічої гімназії, української літератури та культури. Разом із М.Старицьким і М.Комаровим укладає українсько-російський та російсько-український словники.

В роки революції та громадянської війни О. Пчілка редагує газету Гадяцького земства, значно розширивши її літературне наповнення. Зі сторінок газети головний редактор знайомила своїх земляків як з художнім доробком відомих українських письменників, так із першими пробами пера "поетів з народу", друкувала частину власної поетичної та прозової художньої спадщини. У своїх публіцистичних виступах висвітлювала найактуальніші та найболючіші проблеми українства, намагаючись боротися з національним нігілізмом та політичним конформізмом. Завдяки діяльності Ольги Петрівни маленьке, на той час, провінційне місто Гадяч стає осередком національно свідомих сил.

З літературною діяльністю О. Пчілки пов'язаний будинок редакції часопису "Рідний край", у якому вона працювала в 1917 – 1919 рр. На жаль, споруда втратила первісний вигляд, але пам'ять відомої землячки увінчана меморіальною дошкою на одній з її стін. В означений період письменниця власним коштом продовжує видавати додаток до часопису – щомісячний журнал для дітей "Молода Україна" – перший і єдиний український журнал для дітей на території Російської імперії, заснований О. Пчілкою в 1908 році.

Гадяцький період творчості О. Пчілки ознаменований чималою підбіркою поетичних творів, серед яких "Гай-Гай, мій гаю красний", "Остання квітка", написаний у формі українського сонета, "Червоні короги", "До Зеленого Гаю" – одна з найкращих лірично сильних поезій авторки. Враження від провінційного життя в Гадяцькому повіті передані у творах "Збентежена вечеря", "Півтора оселедця", "Золота писанка", комедії "Світова

річ". Надбання літературної спадщини О. Пчілки зберігаються і експонуються у Гадяцькому краєзнавчому музеї, опубліковані в численних збірках і можуть з успіхом використовуватися в процесі соціального виховання молоді.

Гадяцький край був не лише нивою літературної творчості письменниці, але й місцем єдиного у її житті тюремного ув'язнення. Після палкої промови на селянській Безпартійній конференції у травні 1920 року, семидесятирічна Олена Пчілка була заарештована і доправлена до Гадяцької в'язниці. Сьогодні в стінах цієї будівлі розміщується філіал Національного наукового центру "Інститут бджільництва".

З родиною Косач-Драгоманових пов'язаний хутір Зелений Гай на околиці м. Гадяч, де в 1898 р. Оленою Пчілкою був побудований двоповерховий дачний будинок, ззовні схожий на Білий Будинок у Колодяжному. В будинку матері проводила літні місяці 1898, 1900-1906 рр. Леся Українка. Період перебування Л. Українки на Гадяччині займає значне місце в її житті і творчості – нею було написано понад 30 віршів, перекладів, статей, велика кількість листів. В 1898 році поетеса пише свої твори "У пустині", "Забута тінь", легенду "Прокляття Рахілі", оповідання "Пізно", "Над морем". Попри хворобу, місяці, проведені у Зеленому Гаю, стають особливо плідними, радісними, сповненими творчого натхнення. Тут вона зустрічається із С.Мержинським – одним з кращих пропагандистів марксизму, за його порадою перекладає свою драматичну поему "Блакитна троянда" на російську мову, знайомиться з марксистською літературою.

З травня по вересень 1900 р. на хуторі Леся Українка готує до публікації в журналі "Жизнь" такі статті "Два напрямлення в новейшей итальянской литературе" і "Малорусские писатели на Буковине". Протягом липня - серпня пише поезії "Забуті слова", "Свята ніч", "Жертва", "Червоні легенди", "Епілог", "Ритми", "Де поділися ви, голоснії слова", "Якби оті промені золоті", "Єгипетські фантазії", "Талого снігу платочки сивенькії", "Часто кажуть", дбає про облаштування громадської бібліотеки, яка сьогодні носить її ім'я, організовує фольклорно-етнографічну

експедицію в Миргородський повіт для зібрання і записування народних дум. Гадяцьким літом 1902 року Л.Українка пише поезії "Ти, як осінь, умреш, розиллешся слізьми...", "Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш...", "Осінь", "Осінній плач, осінній спів", "Останні квітки", "Плач Єремії", "Хто дасть моїм очам потоки сліз?". Звідси, у 1903 році, разом з матір'ю письменниця їде до Полтави на відкриття пам'ятника І.П.Котляревському. З червня по серпень 1904 року, відвідуючи Зелений Гай, Л.Українка закінчує писати насичену революційним змістом драматичну поему "Три хвилини" з історії французької буржуазної революції, пише цикл революційних поезій – одні з найсильніших своїх творів – "Напис в руїні", "Мріє, не зрадь! Я так довго до тебе тужила..." та ін. В цей період Ф.С.Красицький – небіж Т. Г. Шевченка – малює її портрет. В 1906 р., перебуваючи на гостинах у матері, Л. Українка передає своєму чоловіку К.Квітці частину зібраних нею народних пісень, що зберігалися у родинному архіві, пише поезії "Тиху задуму вечірною", "В холодну ніч самотній мандрівець".

Наприкінці ХІХ ст. – початку ХХ ст. Зелений Гай стає осередком духовності й культури – тут збирається чимало членів родини Косач- Драгоманових та їхніх гостей, серед яких С.Мержинський, М.Коцюбинський, В.Стефаник, М.Старицький, Г.Хоткевич, В.Самійленко, П.Мирний, М.Лисенко. Запрошуючи до Гадяча свою буковинську подругу О.Кобилянську, Леся Українка писала їй з Берліна: "...їхати туди варто., бо там побачити вже таку Україну, що "українішої" й нема..." [57, с.125].

Хутір Зелений Гай сьогодні перейменовано на Лесин Гай. На місці, де стояв будинок О.Пчілки, створено меморіальну зону: на честь сторіччя з дня народження Л.Українки встановлено обеліски з її портретом, а також портретами матері та дядька М.П.Драгоманова, побудована альтанка, відновлена "Лесина криниця". В лісі ще збереглися стежки, по яких їздила на двоколісці письменниця, місця, де вона творила. На співочому полі щороку проводиться театралізоване свято "Дивоцвіт Лесинога Гаю" та фестиваль "Лесині джерела", які привертають увагу до творчості поетеси учасників різного віку з різних регіонів України. В 2013 р. в м. Гадяч на вулиці Гетьманській було

закладено перший камінь в спорудження пам'ятника Лесі Українці за макетом відомого скульптора І.Кавалерідзе. Вулицю, на якій знаходилася садиба Драгоманових, а тепер встановлено пам'ятний знак, названо іменем геніальної доньки українського народу.

Помітний слід в українській літературі залишив Панас Мирний (Панас Якович Рудченко), дитячі роки та роки становлення якого як письменника-реаліста тісно пов'язані з Гадяцьким краєм. Батьки переїхали до м. Гадяча в 1858 році, приятелювали з родиною Драгоманових. Кількома роками пізніше, ніж П.Драгоманов, Панас закінчив Гадяцьке повітове училище і 14-ти річним юнаком влаштувався в Гадяцький суд, де пропрацював майже 10 років. Пізніше життя Гадяцького повіту кінця ХІХ ст. було детально описано ним у романі "Хіба ревуть воли як ясла повні". Перебуваючи в краї П.Мирний пише статті з циклу "Город Гадяч и его уезд", кореспонденцію "Из Гадяча Полтавской губернии", веде щоденник, в якому записує свої враження, прагнення, надії.

На території краю і в самому м. Гадячі в різні періоди побували Г.Сковорода і Т.Шевченко. У 1888 – 1889 рр., подорожуючи з Сум до Миргородського повіту, у місті зупинявся А.П.Чехов. Побувавши в Гадячі, змалював вчителів і вихованців місцевого повітового училища у своїй повісті "Іван Федорович Шпонька і його тітонька", М.В.Гоголь. З краєм пов'язані імена українських письменників І.Я.Білика (брата П.Мирного), Н.Х.Онацького; відомих українських радянських журналістів – В.Т.Конвісара, К.Я.Прохоренка; радянського письменника-сатирика О.Є.Громова; українського радянського письменника М.П.Стороженка; відомих українських поетів В.П.Костири, С.Т.Кириченка, З.Я.Біленка, Миколи Малахути та ін.

Перелік об'єктів літературної спадщини регіону дає можливість говорити про перспективи розвитку на його території літературного туризму, що дозволить доторкнутися до святинь рідної землі, збережених у літературних творах, традиціях, звичаях, обрядах, піснях, переказах українського народу. На прикладах місцевого краєзнавчого матеріалу є можливість

формувати у туристів високі естетичні смаки, уміння сприймати і оцінювати літературні твори, на прикладах окремих історичних осіб розкривати красу людських стосунків, душі, творчої праці тощо.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте місце літературного туризму як суспільно важливої складової ідеології державотворення та національного відродження в туристичній діяльності регіону.

2. Проаналізуйте основні центри та об'єкти літературного туризму на Гадяччині.

3. Зазначте основні тенденції та перспективи розвитку літературного туризму в регіоні в контексті сучасних глобалізаційних процесів.

4. Які, на вашу думку, об'єкти літературного туризму регіону недостатньо вивчені та залучені до відома споживача.

5. Наведіть приклади потенційно можливих екскурсійних маршрутів з літературного туризму в регіоні.

6. Чи можливо поєднати об'єкти літературного туризму Гадяччини з об'єктами цього напрямку з інших регіонів Полтавщини?

Тема 5. Перспективи розвитку релігійного туризму на Гадяччині

Релігійна культура українців формувалася протягом багатьох віків. Підвищений інтерес до релігії та церкви відбиває глибинну потребу нашої нації у самовизначенні, тому для молодшої української держави проблеми збереження і використання історичних традицій належать до числа найактуальніших, що обґрунтовує місце релігійного туризму на рівні суспільно важливої складової ідеології державотворення та національного відродження, робить його вагомим сегментом в системі спеціалізованого туризму.

Гадяцьке благочиння, входить до Полтавсько-Миргородської єпархії. Основна релігія, яку сповідують жителі району – православ'я, є також невелика кількість мусульман, частина населення відвідує позаконфесійні церкви та релігійні секти (п'ятидесятництво, харизмати, свідки Єгови, адвентисти сьомого дня), село Соснівка є одним з центрів древлеправослав'я (старообрядства) на Україні. Центр регіону – місто Гадяч – є містом паломництва євреїв. У XVIII ст. на території благочиння існувало 68 храмів (найбільше – в м. Гадяч – 7, селах Лютенці – 5, Веприку – 4 та жіночий монастир, Малих Будищах – 3 та Красногірський чоловічий монастир, Рашивці – 3). В наслідок планоїрної боротьби проти церкви, яку розгорнула Радянська держава, починаючи з 1918 року на Гадяччині було зруйновано 38 храмів. Станом на 2017 рік, на території краю діючими є 24 православних храми (17 з яких належать до УПЦМП, 6 – УПЦКП та 1 старообрядський), з них побудованими до 1910 року є лише 8 храмів, 2 з яких – дерев'яні.

Гадяч разом з Уманню, Бердичевом, Меджибіжем та ін. містами України пов'язаний з історією хасидизму, захороненням цадиків – святих, глав хасидистських громад, які щорічно відвідують десятки тисяч прочан – хасидів з різних країн світу. В місті у 1813 році на єврейському кладовищі було поховано генія і мудреця єврейського народу, великого авторитета у законах Тори, засновника нового напрямку хасидизму Хабад, найталановитішого учня голови хасидського руху Дова Бера з Межиріччя – Рабіна

Шнеура Залмана, завдяки якому хасидизм набув філософського та систематичного характеру. На місці захоронення рабіна збудовано усипальницю, яка постійно відкрита для його послідовників. Кожного року, в день смерті праведника, в Гадяч приїжджають до 10 тис євреїв. На кошти єврейської громади поблизу усипальниці побудовано велику синагогу, готель для паломників, встановлено пам'ятний знак на місці загибелі 600 євреїв у роки Другої світової війни. Отже, хасидизм – духовний феномен українського єврейства, завдяки розвитку релігійного туризму може і повинен стати новою сторінкою толерантних християнсько-іудейських, українсько-єврейських взаємовідносин.

На Полтавщині здавна відомі і славляться як чудотворні дві ікони Божої Матері: Козельщинська і Горбанівська. Нещодавно сталося диво з іконою святителя Миколая, яка знаходиться в Свято-Успенському соборі м. Гадяча, відбудованого у 1993 – 1998 рр. на місці зруйнованої тоталітарним режимом Успенської церкви середини XIX. Вишита ікона з відображенням на склі зображення святого нині приваблює багатьох віруючих, які приїздять до міста з різних регіонів України. Вона отримала народне визнання, перед іконою служаться молебні з читанням акафістов Святителю Миколаю Мирлікійському. На думку служителів церкви, це явище є унікальним, адже відомо чимало явлень на склі ікон Ісуса Христа і Матері Божої, а з іконою Миколая Угодника таке сталося вперше.

Значна увага в релігійному туризмі завжди приділяється сакральним центрам – місцям з особливими властивостями, які з давніх-давен притягували людей в бажанні отримати в священному місці частинку святості, магічної сили, місця, які завжди були джерелом натхнення в народній творчості й мистецтві, чинником формування етнічної свідомості та ментальності. Сакральними центрами Гадяцького краю вважаються: цілюще джерело Івана Предтечі (Іванове джерело), яке в народі називають Холодним, Високе узгір'я – Красна Гірка в селі Малі Будища – місце, де був розташований Красногірський Миколаївський чоловічий монастир, та місце в с. Лютенька, де

стояла окраса всієї гетьманщини – церква на честь Успіння Пресвятої Богородиці.

Красногірський Миколаївський чоловічий монастир було засновано в 40-х роках XV ст. на Красній горі в с. Малі Будища. Історія монастиря тісно пов'язана з часами гетьманщини та Північної війни. За весь час свого існування, крім високої духовної, монастир виконував чимало інших функцій. Одна з них – контроль головної дороги на Полтаву, яка проходила поруч, та переправи через річку Псел, на правому березі якої і був розташований монастир. Про цю місію сьогодні нагадують лише численні малодосліджені підземні ходи різної протяжності в різних напрямках, які разом з підземними келіями відлюдників є єдиними залишками славетного монастиря. Найвищого розквіту останній набув саме за часів гетьманщини. Гетьмани щедро дарували землі, ліси, луки, окремі урочища і цілі села козацькій старшині, і особливо – монастирям. Красногірський Миколаївський монастир отримав великі пожертви від Богдана та Юрія Хмельницьких, які неодноразово перебували в стінах святині; гетьман Самойлович розбудував монастир та наказав обнести його високим валом; за гетьмана Д. Апостола монастир обсадили деревами; І.Мазепа та І.Скоропадський подарували монастирю декілька сіл, паромний перевіз, млинові ставки, ліси тощо. У 1692 році на території монастиря була зведена мурована п'ятиверха Миколаївська церква. Під час Північної війни монастир відвідали Карл XII та Петро I. За наказом російської імператриці Катерини II в 1786 р. Красногірський монастир було закрито, а всі його маєтності передано в державну казну. Наприкінці XIX ст. коштом родини Драгоманових на місці монастиря була збудована Миколаївська церква, яка, за ініціативою партійного керівництва району, була підірвана у 1984 р. Сьогодні в це намолене місце постійно приходять віруючі. За умови належного облаштування останнього, воно одразу перетвориться на потужний інформативний туристичний об'єкт.

З часів гетьманщини Гадяч і сотенні містечка, такі як Лютенька, були постійно в центрі політичної і збройної боротьби за державність України. Серед козацької верхівки виявилось

чимало колоритних постатей, що хоробро захищали рідну землю, були дбайливими господарями, будівничими фортець, церков, монастирів. Один з них – гадяцький полковник, наказний гетьман в походах І. Мазепи – Михайло Борохович, який своїм коштом у 1686 році побудував Запорізьку Свято-Успенську церкву. Розміри церкви були близькі до розмірів Юріївської церкви у Видубицькому монастирі в Києві. Чотирикурсний іконостас Успенського храму в єдиному зв'язку з усіма трьома престолами вважався шедевром стародавнього мистецтва і одним з найошатніших на Лівобережній Україні.

Храм мав цінні реліквії, які приваблювали паломників з усієї округи: на престольне святе Євангеліє великого формату, надруковане на олександрійському папері у 1735 році в Москві та мощі пустельника Автонома з Красногірського Миколаївського монастиря. Церковне керівництво дозволило полковнику М. Бороховичу вмурувати мощі святого самітника у кам'яну нішу церковної стіни біля іконостасу в Троїцькому престолі. З того часу стіни Успенської церкви мали цілющу силу, а сам храм прийняв на себе неглічний оберіг. На початку Північної війни перед приходом частин шведської армії, які згодом перетворили храм на фортецю та конюшню, мощі Автонома було перенесено на церковний цвинтар.

Свято-Успенська Запорізька церква простояла 287 років. В 1933 її закрили, зняли дзвони і величний храм перетворили спочатку на зерносховище, пізніше – на склад сільського споживчого товариства. У 1937 році було зроблено перші спроби її зруйнувати. У 1954 році церкву було взято під охорону держави як пам'ятку архітектури, а в 1955 році під керівництвом архітектора П. Захарченка розроблено проект реставрації храму, що передбачав відновлення гіпотетичних первісних форм п'яти куполів спотворених перебудовою 1890 року. Виконання реставраційних робіт виявилось некваліфікованим – за рішенням уряду УРСР залишки церкви та дзвіницю підірвали у квітні 1985 року.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1999 року №700 Запорізьку Свято-Успенську церкву у селі

Лютенька включено до Програми відтворення видатних пам'яток історії та культури України. В зв'язку з цим головою правління Всеукраїнського фонду відтворення визначних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. О. Гончара академіком НАН України П. Г. Троньком була надана фінансова допомога на виконання археологічних робіт з відтворення храму.

Під час розкопок, які проводилися у 2008-2010 рр. на місці Успенської церкви виявлено численні поховання (13 цегляних склепів), які датуються часом до спорудження храму (1686р.), так і після його побудови. Результати пошуку археологічної експедиції засвідчили, що частина склепів була пограбована у 1930 роках та підтвердили відомості про поховання у храмі визначних осіб: гадацького полковника, фундатора храму М. Бороховича, його дружини – Олени, їх синів, інших членів козацько-старшинського роду, а головне – гетьмана Лівобережної України – Івана Брюховецького – в зв'язку з чим церква отримала назву Запорізька. З історичних джерел відомо, що спочатку гетьмана було поховано у побудованій ним же Богоявленській церкві на Замковій горі в Гадячі. Пізніше, за свідченнями історика В. Грановського, прах І. Брюховецького було перенесено у містечко Лютеньку через руйнацію дерев'яної Богоявленської церкви. Після перезахоронення труну з прахом гетьмана на масивних залізних ланцюгах було прикріплено у склепі під Успенською церквою.

Славна історія храму доповнюється видатними постатями, в свій час охрещеними в його стінах: О.Д. Засядько – майбутній винахідник і конструктор перших вітчизняних бойових ракет; Феоктист Павловський – відомий іконописець, який розписував храми Києво-Печерської Лаври і Софії Київської; І. А. Зарецький – відомий етнограф, археолог, збирач старовини, засновник Опішнянської гончарної майстерні та ін.

Особливістю Успенської церкви була цікава традиція, яка підтримувалась аж до радянських часів. Про неї знало населення не лише Гадяцького, а й сусідніх повітів. Кожного разу на храмове свято (28 серпня) відбувався хресний хід, під час якого попереду несли великий портрет полковника М. Бороховича, позаду нього

– його святковий червоний шовковий персидський пояс, який зберігався у вівтарі храму. У церковному дворі у великих казанах варили галушки та борщ і роздавали прихожанам. Традицію було започатковано фундатором церкви, про що відомий дослідник історичних пам'яток Г.Н. Логвин відзначив: «Під час будівництва Лютенського храму у 1686 році був великий голод. Борохович наказав варити на будівництві у великих казанах галушки. Їх видавали по одній на день голодуючим, що приходили до церкви і допомагали будувати її». І хоча Успенська церква поки ще не відбудована, а на її місці у 1991 році зведено і освячено лише невеликий молитовний будинок, з отриманням Україною незалежності відродилася і давня церковна традиція. Сьогодні на храмове свято в с. Лютенку приїзять віруючі з усієї Полтавщини в бажані побути на цьому святому місці.

Спілкування з подібними місцями завжди супроводжувалося і супроводжується особливим, найчастіше шанобливим, урочистим, екзальтованим ставленням. Вони є джерелом натхнення в народній творчості й мистецтві – Успенському храму присвячено чимало художніх творів, його зображено на полотнах різних поколінь художників Полтавщини. Таким чином цей сакральний ландшафт є частиною єдиного сакрального простору нашої держави, в межах якого системи релігійних свят та сакральні центри формують географію паломництва.

Об'єкти релігійного туризму, як однієї з форм культурологічної освіти, безумовно, відрізняються своєю оригінальністю, неповторністю, унікальністю, підтвердженням чого є один з найстаріших храмів Гадяччини і Полтавського краю – Свято-Покровська церква в с. Сари. Дерев'яна, двокупольна, хрещата, компактна і водночас об'ємна, вона була побудована в 1895 році на місці старої, що проіснувала понад 400 років. Новий храм будували не руйнуючи старого, що залишився всередині. Свято-Покровську церкву – шедевр українського національного храмобудування – було закрито у 1936 році, а згодом, як і багато інших, перетворено на зерносховище. Богослужіння в храмі відновилося в 1942 році і з того часу здійснюється постійно. Святими реліквіями церкви є часточки мощей Києво-Печерських

святих, вмч. Варвари, вмч. Федора Тирона та ін., а також список чудотворної ікони Божої Матері «Утоли моя печали».

Пам'ятки храмової архітектури є найбільш потужним і достовірним джерелом наших знань про минуле. Саме в культових спорудах, які людина будувала на віки, вона втілювала свої мистецькі ідеали, світоглядні концепції і найвищі інженерні досягнення, адже храми вважалися не просто головною спорудою поселення, вони були його вершинною і очищаючою будівлею. Саме така місія була здавна і у храмів колишнього сотенного містечка Веприк Гадяцького полку, а нині – великого мальовничого села – церкви Успіння Пресвятої Богородиці та церкви Святого Миколая.

Мурувану церкву Пресвятої Богородиці збудовано у 1821 році коштом місцевого поміщика Семена Масюкова на місці дерев'яної, яку в кінці XVIII століття було зведено його батьком – Прокопом. Церква належить до типу ампірних: хрестоподібна, з одним куполом та колонними портиками, має оригінальний західний фасад у вигляді подвійного портика. Колони храму коринфського ордеру, стіни завершуються карнизом із модульонами. Храм увінчано напівсферичним куполом із глухим ліхтариком на круглому світлому барабані. Великий духовний і культурний інтерес представляють унікальні внутрішні розписи стін та стелі, зроблені у власній манері місцевими художниками Біликами коштом парафіян у складні для українських церков 1917-1926 рр.

Серед поважного списку служителів храму зустрічаються імена Максима та Сави Амбодиків – діда та батька першого професора акушерства, педіатрії і фітотерапії Росії та України, видатного вченого XIX ст. – Нестора Максимовича-Амбодика, уродженця с. Веприк, охрещеного в стінах церкви Успіння Пресвятої Богородиці. Історія церкви пов'язана також з ім'ям Миколи Духова – видатного конструктора танків, розробника атомної, нейтронної та термоядерної зброї, також охрещеного в стінах храму в 1905 році. Святий храм у самому центрі села, якому без руйнації судилося простояти вже 200 років, взято під охорону держави, як пам'ятку архітектури за № 587.

Нещодавно відремонтована, мурована Веприцька церква Святого Миколая приємно вражає віруючих з інших сіл, районів та навіть областей своєю незвичайною красою та неповторною архітектурою. Храм побудовано на місці дерев'яної церкви у 1823 р., у стилі російського класицизму, зі строгими, без зайвих декоративних прикрас стінами. Одноглава, хрещата споруда, з трьох боків якої побудовані портики з двома парами згрупованих колон і трикутними фронтонами. Циліндричний барабан завершується цегляним куполом. Над західним притвором церкви височіє невелика дзвіниця, що закінчується тонким золотавим шпилем. Під стінами церкви знаходиться братська могила шведських воїнів, що загинули в роки Північної війни під час оборони Веприка у 1708-1709 рр. Як і церква Успіння Пресвятої Богородиці, Миколаївський храм у 1963 р. також взято під охорону держави як пам'ятка архітектури за №586.

Серед перлин українського національного зодчества особливу групу становлять храмові будови початку ХХ ст., що відбивають пошуки в архітектурі українського національного стилю. На Гадячині подібними прикладами є муровані церковні споруди на честь Святої Покрови в селах Плішивець та Римарівка.

Римарівський храм побудовано у 1903 р. у візантійському стилі на кошти майора Віктора Юр'єва, власника навколишніх земель. Храм мав чотири аналоги в різних містах Росії, а на даний час зберігся лише один – церква Святої Покрови в Санкт-Петербурзі. У 70-ті роки ХХ ст. храм хотіли підірвати, але споруда виявилася настільки міцною (товщина стін більше 1 м, фундаменту – більше 2 м), що не піддалася руйнації. З рештою, церкву зробили зерносховищем, як і безліч українських церков. Впродовж 1991-1993 рр. після складних реставраційних робіт церква-напівруїна перетворилася на величний храм, білий, мов покров самої Богородиці. Імена людей, які піднімали та встановлювали великий хрест на церковній бані викарбувані сьогодні під маківкою на «стакані» поверх купола і записані в книгу історії храму. Римарівська церква нині одна з дев'яти парафій ПЦКП на Гадячині.

За розмірами і монументальностями з Римарівським храмом може зрівнятися лише церква Святої Покрови в с. Плішевець. Це невелике поселення на правому березі р. Псла виникло наприкінці XVI ст. З 1760 року у ньому функціонувала дерев'яна, триглава церква на кам'яному фундаменті, яка прослужила селу понад 100 років. На початку XX ст. прихожани села звернулися з проханням про новий храм до свого земляка – видатного церковного діяча, першого митрополита української автокефальної православної церкви Парфентія Левицького, батько якого 30 років був священником у рідному селі. Протягом 1902-1906 рр. за ініціативою П. Левицького в Плішивцях було зведено розкішний дев'ятибанний мурований храм за проектом відомого московського архітектора і художника І.С. Кузнецова. Останній зумів не тільки відтворити в камені точну копію запорізької церкви, а й удосконалити загальний силует будови, наблизивши її до початкового вигляду Новомосковського собору в Дніпропетровській області, пропорційно зменшивши розміри храму (Троїцький собор у Новомосковську має висоту 65 м, Плішивецький – 45 м).

Для Плішевецького храму був відлитою велетенський дзвін вагою понад 515 пудів, голос якого, за переказами старожилів, лунав аж до Гадяча і Охтирки. Про існування архітектурної рідкості знав сам імператор Микола II, який у 1911 році передав Покровській церкві через владу Парфенія, тоді ще архієпископа Тульського, цінний образ святого Миколая. За часів радянської влади церкву не встигли зруйнувати, проте були знищені легендарний дзвін та невеликий цвинтар біля храму, де, за традицією, ховали благодійників та священників, серед яких був і батько П. Левицького. В часи Другої Світової війни церква стала своєрідною фортецею, що захищала шлях до Гадяча. Про це нагадують численні кульові отвори в її стінах, які лишилися нащадкам як свідчення тих трагічних часів.

Перелік культурних і сакральних пам'яток краю буде неповним без древлеправославної (старообрядної) церкви Різдва Христового в с. Соснівка – одного з п'ятидесяти старообрядних храмів України.

Старообрядство в Соснівці почали сповідувати з кінця XIX ст. з ініціативи місцевого жителя Івана Рудченка, який, після повернення з військової служби у Росії, переконав односельців в перевагах старообрядствах. Спочатку молилися у будинку Рудченка, згодом побудували молитовний будинок, який було закрито радянською владою у 1934 році. Але, не зважаючи на заборону, старовірці таємно молилися, збираючись в приватних будинках членів громади. Після отримання Україною незалежності, стара віра вийшла з підпілля, і у 1995 р. в селі була збудована велика дерев'яна древлеправославна церква Різдва Христового.

Отже, ознайомившись з переліком історико-культурних та сакральних-духовних місць Гадяцького краю (на його території близько 40 релігійних об'єктів, що належать до різних конфесій), можна зробити висновок про те, що він є дійсно перспективним, безпечним та привабливим для розвитку релігійного туризму та паломництва, і навіть на міжнародному рівні.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте місце релігійного туризму в туристичній діяльності регіону як суспільно важливої складової ідеології національного відродження, обміну духовно-культурними цінностями.
2. Проаналізуйте особливості сучасної релігійної ситуації в регіоні.
3. Проаналізуйте історико-культурний та сакральний-духовний потенціал Гадяччини.
4. В яких стилях та напрямках, характерних для вітчизняного зодчества, побудовано храмові споруди краю?
5. Окресліть перспективи розвитку міжнародного паломницького туризму в регіоні.
6. Наведіть приклади потенційно можливих екскурсійних маршрутів з релігійного туризму в регіоні.

7. Які, на вашу думку, об'єкти релігійного туризму слід відновити для активного їх залучення в орбіту релігійного туризму регіону?

Тема 6. Розвиток туризму на Гадяччині крізь призму історичної реконструкції

Історична реконструкція в сучасному значенні цього поняття – досить молодий феномен, який видається цікавим в дослідницькому плані. Це не тільки форма дозвілля, а й новий погляд на осягнення історії. Безпосередня участь у будь-якій історичній події набагато більш пізнавальна, краще запам'ятовується і є сучаснішою, аніж класичні методи пізнання історії. Феномен історичної реконструкції полягає також у тому, що в ній переплітаються такі види діяльності і в той же час сфери життя як наука, мистецтво, військова справа, спорт і туризм. Рух історичної реконструкції з кожним роком набуває все більшої популярності, перетворюючись на різновид міжнародного культурного співробітництва.

Заходи історичної реконструкції стають основою для розвитку подієвого туризму в тому чи іншому регіоні, вони не тільки збагачують подієвий календар будь-якої території, а й сприяють формуванню культурної та історичної складової її іміджу, тим самим перетворюючи регіон на туристичний центр. Історична реконструкція стає поштовхом не лише до вивчення минулого свого народу, а й сприяє збереженню та примноженню історичної пам'яті, виховуючи почуття патріотизму, мужності, гідності, появі оригінальних методів виховної роботи з дітьми та молоддю. Багато туристичних агентств активно розробляють нові маршрути, включаючи до них певні фрагменти історичної реконструкції.

Рух реконструкції охоплює сьогодні всі континенти. Він об'єднує різних людей з різними мотивами, але інструмент пізнання в їх руках схожий і в підсумку зводиться до калейдоскопу відчуттів, особистого переживання власного епосу-відтворення матеріальної і духовної культури тієї чи іншої історичної епохи і регіону з використанням археологічних, образотворчих та письмових джерел [16, с.82].

Варто зазначити, що будь – яке історичне свято чи фестиваль історичної реконструкції дуже гарно себе монетизує, оскільки автоматично перетворюється в економічне підприємство.

Історична реконструкція в Україні розвивається сьогодні переважно у двох напрямках – жива історія та історичний середньовічний бій. Рух нараховує декілька тисяч осіб, десятки клубів від аматорських до професійних [28, с.141-142].

Історія Гадяччини виявилася багатогою на різноманітні події. Численні об'єкти історико-культурної спадщини на території краю розповідають про козацьку добу, Північну, Першу Світову, Громадянську та Другу Світову війни. Ці ресурси можуть слугувати базою для історичних реконструкцій, розвитку воєнно-історичного, подієвого туризму, створенню нового обличчя Полтавщини як сучасного історико-культурного бренду.

На сьогоднішній день події Північної війни (1700-1721рр.), які за масштабністю та значенням стоять в одному ряді з Куликовською, Бородинською і Сталінградською битвами, асоціюються у сучасних українців здебільшого з Полтавською битвою (1709 р.), залишаючи поза увагою решту фрагментів цієї тривалої воєнної кампанії.

Маловідомим є той факт, що п'ятидесятиденна боротьба за фортецю у с. Веприк також залишила свій слід у Всесвітній військовій історії. Оборона с. Веприка, якою керував сам Карл XII, мала надзвичайно важливе значення – вона затримала, знесилила та морально підірвала дух шведської армії. Втрати під час штурму фортеці можна порівняти із втратами у великій битві, при цьому було втрачено цвіт шведського офіцераства. Тільки за один день бою 6 січня 1709 року шведи втратили під Веприком убитими та пораненими понад 2000 чоловік, у тому числі до 40 офіцерів, серед них два генерали, шість полковників, три майори та сім капітанів. Тривала облога Веприка зірвала плани шведського короля про швидке просування до м. Курська та подальше ведення дій, наблизивши фатальну розв'язку під Полтавою [14, с.130].

Гарнізон фортеці частково складався з «нерегулярної» кінноти – веприцької козацької сотні як військово-

територіального підрозділу Гадяцького полку на чолі з першим козацьким сотником Федіром Масюком, який став натхненником і організатором бойових подвигів веприцького козацтва і разом з сином особисто подав приклад героїзму, стійкості та мужності у боротьбі проти навали шведських завойовників. Згодом група поповнилася місцевими селянами та козаками з навколишніх сіл і перетворилася на партизанський загін, який нападав на обози, фуражирів, невеликі загани шведів в районі міст Гадяча, Лебедина, Зінькова. Сотник Федір Масюк був нагороджений титулом дворянина, почесними нагородами були відзначені всі захисники Веприцької фортеці [31].

На час облоги периметр захисних фортечних редутив складав приблизно 3000 м, земляні вали були підняті на висоту 6-8 метрів, а частокіл ще на 1,5 метри. Були укріплені єдині (південні) ворота. З північного боку існував підземний хід, зі сходу фортецю пронизував яр. Дві тисячі чоловік гарнізону хоч і не врятували саму фортецю, але надовго зупинили наступ шведської армії. За королівським наказом козацьке містечко Веприк було спалено майором Вільдемеєром [43, с.112]. Станом на 2017 рік відзначено лише збереження валу в східній частині укріплення. Біля підніжжя валу встановлено пам'ятний знак з написом «Славним предкам від вдячних потомків на честь 275-річчя оборони Веприка від шведських загарбників». Під стінами церкви Святого Миколая знаходиться братська могила шведських воїнів. Під час будівництва насипу дороги і моста через річку Веприк у 1979 році було виявлено велику кількість залишків масового захоронення воїнів.

Історична реконструкція будь-якого з фрагментів битви за Веприк може стати тим самим креативним конкурентоспроможним продуктом, який значно підвищить рівень атрактивності регіонального туризму, сприятиме збільшенню його соціокультурної ефективності, креативності у розробці інноваційних програм подальшого збільшення внутрішнього туристичного потоку.

Проект реконструкції може бути реалізованим при сприянні та за допомоги Гадяцької та Великобудичанської територіальних

громад ; державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви»; представництва Товариства військової історії Швеції при посольстві Королівства Швеції в Україні; громадської організації «Клуб історичної реконструкції «Шарухань» (м. Харків).

Локації проекту: Гадацький історико-краєзнавчий музей; с. Веприк – пам'ятний знак на честь 275-річчя оборони Веприка; фортечні ворота с. Веприк; церква Святого Миколая – с. Веприк. Одяг та озброєння, в основному, запозичені із наявних експонатів музею «Поле Полтавської битви», а також власноруч зроблені волонтерами-реконструкторами у відповідності до історичних джерел. Значна частина шведської амуніції – одяг, елементи амуніції та мушкети була відтворена та передана музею під час його відвідування активістами шведського Товариства військової історії.

Соціальна місія проекту: проект передбачається здійснити з урахуванням актуальних потреб соціального замовлення. В зв'язку з цим відбуватиметься організація співробітництва з державними та приватними установами, проведення благодійних та просвітницьких акцій, організація концертно-фестивальних заходів, народних гулянь.

Заходи фізичної реконструкції проекту: мобільна історична виставка з інформаційними стендами (с. Веприк, краєзнавчий музей м. Гадач); інтерактивні майданчики шведського та козацько-російського гарнізонного польових шпиталів; польовий табір військової і кінної підготовки; ігрові майданчики для дітей; виступи самодіяльних колективів; експозиція робіт по відновленню автентичного одягу і зброї шведських військ та українських козаків (с. Веприк, краєзнавчий музей м. Гадач); експозиція «Один день з життя воїна Полтавської кампанії» - демонстрація побуту (краєзнавчий музей м. Гадач).

Заходи теоретичної реконструкції проекту: організація інтелектуального квесту «Битва за Веприк»; вивчення моделей альтернативних історичних сюжетів; екскурсія «Міфи та факти Веприцької битви» з кіно- та фото- демонстрацією фрагментів реконструкції Полтавської кампанії (краєзнавчий музей м.

Гадяч); випуск електронного та друкованого видань з матеріалами учасників воєнно-історичної реконструкції, науковців та фахівців з суміжних організацій (на базі краєзнавчого музею м. Гадяч).

Освітній потенціал проекту: на базі краєзнавчого музею м. Гадяч проведення лекційних занять і пов'язаних з ними практичних семінарів для учнівської молоді, спрямованих на апробацію засвоєних теоретичних знань; організація секційної роботи з питань вивчення проблем, теоретичного моделювання, аналізу інноваційних проектів історичної реконструкції, духовного знайомства з культурними традиціями народу, створення макетів історичних об'єктів і їх реплік, відновлення елементів повсякденного життя історичного періоду, що реконструюється.

Історична реконструкція – ефективний метод формування інтересу у молоді до історичного минулого країни та збереження історичної пам'яті. Вона дозволяє задіяти максимальну кількість інформаційних каналів для того, щоб довести до дослідника знання про минуле, комбінувати подачу наукової інформації з візуальним рядом та інтерактивним підходом.

Основні переваги реалізації проекту найбільш вдало демонструє SWOT-аналіз, що дає можливість сконцентрувати увагу на сильних сторонах і можливостях, які створюють умови для конкретних дій щодо подолання перешкод та проблем, які виникатимуть на шляху залучення ресурсної бази в процес історичної реконструкції та подальший розвиток туризму в Гадяцькому краї.

Сильні сторони (S):

1. Наявність значної кількості подієвих ресурсів для історичного реконструювання.

2. Багата історична і культурна спадщина регіону, що дозволяє формувати та розвивати різні туристичні продукти із урахуванням місцевих особливостей, колориту та автентики.

3. Наявність досвіду реалізації подібних реконструкторських заходів в області (державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»).

4. Достатня кількість музеїв та меморіальних комплексів як осередків туристичної діяльності: краєзнавчі, шкільні, профільні.

5. Зацікавленість у проведенні історичної реконструкції шведських колег.

6. Лояльна цінова політика для внутрішніх та міжнародних туристів.

7. Зацікавленість місцевого населення в розвитку туризму.

8. Низький рівень конкуренції в галузі історичної реконструкції.

Слабкі сторони (W):

1. Недостатнє державне фінансування на збереження та відновлення визначних пам'яток історії та культури в регіоні.

2. Недостатня кількість закладів розміщення та харчування, пристосованих для обслуговування туристичних груп у сільських населених пунктах.

3. Недостатній рівень брендингу регіону.

4. Недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів у галузі історичної реконструкції.

5. Низький рівень реклами місцевих туристичних продуктів.

Можливості (O):

1. Зміцнення партнерських відносин в галузі туризму між Україною та Швецією.

2. Збільшення кількості іноземних туристів за рахунок проведення фестивалю історичної реконструкції.

3. Виховання патріотизму та збереження історичної пам'яті у підрастаючого покоління.

4. Подальший розвиток руху клубів історичної реконструкції на Україні.

5. Становлення Полтавщини як одного із провідних центрів історичної реконструкції.

Ризики (T):

1. Рівень платоспроможності внутрішніх туристів.

2. Зміни в смаках споживачів.

3. Залежність від непередбачуваних обставин (пандемія, техногенні катастрофи).

Реалізація запропонованого проекту історичної реконструкції фрагменту битви за Веприк дасть змогу забезпечити подальший розвиток туризму в регіоні. Кращезнавчий музей в м. Гадяч може розглядатися як центр, що керує, контролює та регламентує здійснення проекту, проводить основну рекламу, просвітницьку, наукову роботу по результатам здійснення реконструкції. Успішна реалізація проекту значно збільшить туристичний потік та завантаженість основних туристичних об'єктів показу в регіоні, розширить можливість розвитку інших різновидів туризму, сприятиме формуванню нового сучасного обличчя Полтавщини та Гадяччини як сучасного історико-культурного бренду.

Питання для обговорення:

1. Назвіть основні функції історичної реконструкції, які в умовах пошуку перспектив розвитку регіонального туризму формують дієвий феномен новизни території.
2. Які події, на вашу думку, в історичному календарі Гадяцького краю заслуговують на реконструкцію та неодмінно активують розвиток регіонального туризму?
3. Яким чином реконструйовані події можуть впливати на процес збереження та примноження історичної пам'яті, формувати бренд території? Аргументуйте, спираючись на ресурсну базу Гадяцького краю.
4. З якими іншими різновидами туризму в районі можна поєднати можливість історичної реконструкції в рамках формування певного туру?

Тема 7. Втрачені об'єкти історико-культурної спадщини Гадяччини як ресурс пізнавального туризму

У зв'язку з активним розвитком туризму на рубежі 20-21 ст. все більшої популярності набувають дослідження з приводу відновлення та збереження втрачених географічних об'єктів, значна частина яких є об'єктами історико-культурної спадщини – як носіїв багатоаспектної інформації про особливості розвитку як регіонів, так і країни в цілому, носіїв їх культурних традицій.

Втрачений географічний об'єкт – це цілісне та відносно стабільне утворення землі певного ієрархічного рівня, природного або антропогенного походження, що характеризувалося виконанням природних (у природних системах) та соціально-економічних функцій (в антропогенних чи природно-антропогенних системах), просторово-часовим положенням, внутрішньою структурою та енергетично-інформаційним наповненням, зміни яких у наслідок дії процесів та явищ природного й антропогенного характеру призвели до втрати геоінформації.

Всі втрачені географічні об'єкти, які досліджуються останнім часом, відповідно до ступеню втраченості, поділяються на не відновлювальні або безповоротно втрачені; потенційно відновлювальні (за ступенем суспільно-історичної значущості); частково втрачені, перейменовані (зниклою є топонімічна інформація про об'єкт).

Сьогодні, коли майбутнє планети значною мірою залежить від зрілості масової свідомості, рівня людських стосунків, що ґрунтується на принципах толерантності, взаємовідповідальності, поваги до інших поглядів, цінностей, переконань, аспекти встановлення міжкультурного діалогу набувають особливого значення. Виняткова роль у його забезпеченні належить видам туризму, завдяки яким відбувається безперервний обмін духовно-культурними цінностями. Виявлення, відновлення та збереження втрачених об'єктів історико-культурної спадщини стають основою для розвитку пізнавального туризму в тому чи іншому регіоні, вони не тільки

збагачують подієвий календар будь-якої території, а й сприяють формування культурної та історичної складової її іміджу, тим самим перетворюючи регіон на туристичний центр. Використання бази даних про втрачені об'єкти історико-культурної спадщини стає поштовхом не лише для вивчення минулого свого народу, пожвавлення уваги до краєзнавчих досліджень, розвитку туристично-екскурсійної справи, розробці питань адміністративної реформи, а й сприяє духовному відродженню України, збереженню та примноженню історичної пам'яті, виховуючи почуття патріотизму, мужності, гідності, що, в свою чергу, є важливим кроком на шляху до формування повноцінного національно свідомого суспільства. Чимало туристичних агентств в Україні та світі розробляють нові маршрути, включаючи до них інформацію про втрачені об'єкти історико-культурної спадщини, зокрема в якості додатку до портфелю екскурсорова, а також під час проведення самоосвітніх та віртуальних екскурсів.

Одне з сьогоденних завдань регіонального туризму – зібрати та систематизувати вже напрацьований досвід у сфері подорожей, а також розробити сучасний підхід до збільшення кількості внутрішнього туриста, виходу регіону на міжнародний рівень, залучення іноземних туристів. Своєрідною родзинкою території може стати активне залучення в туристичний обіг інформації про виявлені втрачені об'єкти історико-культурної спадщини, які з різних причин не дійшли до нашого часу, але без яких не можливо уявити справжню історію регіону.

Один з таких об'єктів знаходився на території сучасного Гадяцького краю Полтавської області – це Запорозька Свято-Успенська церква (1686 р.) – перша кам'яна церковна споруда Гадяцького повіту, яка стала однією з найвизначніших пам'яток України козацької доби. За ступенем втраченості, об'єкт належить до категорії потенційно відновлювальних. Побудований на місці дерев'яної церкви, храм належав до етапних творів архітектури українського Відродження. Мурована, хрещата, п'ятибанна, три престольна церква була однією з найбільш досконалих за пропорціями дев'ятидільних

споруд свого часу, чудо поєднавши древній візантійський стиль та українське бароко. Чотирирярусний іконостас вважався шедевром стародавнього мистецтва і одним з найошатніших на Лівобережній Україні. Церкву включено до Програми відтворення видатних пам'яток історії та культури України.

Наступний об'єкт – садиба Драгоманових. Як і попередній, він належить до категорії потенційно відновлюваних, маючих велику суспільно-історичну значущість. Відновлення будинку сприяло б створенню довгоочікуваного унікального на Україні музею-садиби Драгоманових, перетворенню міста на центр літературного туризму, допомогло б замкнути в єдине золоте кільце туризму усі пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю Лесі Українки.

За умов наявності в регіоні певних проблем, що зазначені далі (тема 9), відновлення даного будинку є неможливим, натомість відтворити навколишню територію максимально наближеною до тих часів, коли вона належала до родини, стало реальним, завдяки подарунку, який було зроблено Гадяцькій міській ОТГ представником родини Рудченків (справжнє прізвище Панаса Мирного, тема 4), які були сусідами та приятелями родини Драгоманових.

Старий, занедбаний цегляний будинок з елегантним балконом у Гончарному провулку належав рідній сестрі Панаса Мирного. Його поступовий капітальний ремонт буде проведено за кошти, що передбачені програмою з відродження історико-культурної спадщини Гадяцької міської ОТГ.

У садибі, дарування якої співпало зі 170-річним ювілеєм від дня народження П. Мирного, у майбутньому планується відкриття своєрідного музею. Просвітителі XIX століття, присвяченого цвіту гадяцької інтелігенції – родинам Драгоманових – Косачів, Рудченко. У музеї, який згодом може перетворитися на центр літературного туризму, з'явиться можливість проводити літературно-історичні екскурсії, театралізовані історичні перформанси із залученням студентів Коледжу культури та мистецтв імені І. Котляревського., літературні читання, які були започатковані Гадяцькою трійцею

(тема 4), вечори зустрічей, засідання літературних об'єднань тощо. Саме ця будівля може стати реальним потужним поштовхом для розвитку літературного туризму в регіоні.

Отже, на сучасному етапі сфера збереження та відновлення втрачених об'єктів історико-культурної спадщини характеризується складними та суперечливими процесами. Не всі виявлені унікальні об'єкти, на жаль, не можуть бути відновленими з різних причин, однак це не заважає використанню цікавої цінної інформації про них, в першу чергу в туристичній діяльності, шляхом створення буклетів, путівників, тематичних екскурсій, розвитку пізнавального та інших видів туризму тощо. Все це буде сприяти формуванню національної ідеї, консолідації суспільства навколо охорони культурної спадщини, виділенню символів, які дозволять сформувати туристичний бренд території.

Питання для обговорення:

1. Які втрачені географічні об'єкти Гадяччини можна віднести до категорій: а) не відновлювальні або безповоротно втрачені; б) потенційно відновлювальні?
2. Яка суспільно-історична значущість може бути у відновленні Свято-Успенської церкви у с. Лютьенька?
3. Яка суспільно-історична значущість може бути у відновленні будинку родини Драгоманових у м. Гадячі?
4. Який екскурсійний маршрут можна запропонувати, використовуючи інформацію про втрачені географічні об'єкти регіону?

***Тема 8. Фестивалі як брендинг регіональних територій.
Розвиток фестивального туризму на Гадяччині.***

Одним з різновидів спеціалізованого туризму є фестивальний туризм, який останнім часом стрімко розвивається. Щороку в світі проводять чималу кількість фестивалів, на які з'їжджається значна кількість шанувальників. Фестивальний туризм охоплює все більший прошарок туристичного руху, що в цілому відображає світову тенденцію у туризмі, де культурно-пізнавальні та розважальні форми стають основою росту туристичних потоків у розвинутих країнах.

Фестивалі створюють атмосферу для емоційних контактів між людьми, сприяють реалізації потреб у міжособистісному спілкуванні, передачі етноспадщини від старшого покоління до молоді. Фестивалі можуть виступати у ролі своєрідного брендингу території, ретрансляторами національної ідентичності, творчого розвитку, популяризатора місцевих національних традицій, що в кінцевому результаті сприяє напливу туристів, робить територію більш конкурентоспроможною на ринку туристичних послуг.

Гадяцький край славиться своїми фестивалями, серед яких найбільшу популярність отримали «Підкова козацької слави», «Дивоцвіт Лесинога гаю», «Фестиваль молодих театрів», «Козацька столиця», «Мотофест-Гадяч».

Фестиваль «Підкова козацької слави» було засновано у 2016 році, відтоді він щорічно проводиться у середині серпня в с.Червоний кут, що неподалік міста Гадяча. На місці, де гетьман Іван Виговський у 1658 році підписав Гадяцький договір (Гадяцький пакт, Гадяцький трактат – саме так у вітчизняній історіографії називається зазначений документ, суть якого полягала у створенні конфедеративного союзу Гетьманщини, Польщі і Литви).

Програма фестивалю складається з демонстрації козацького бойового мистецтва, театралізованого дійства та виступів творчих колективів, частування блюдами місцевої національної кухні, що представляє кожна сільська громада «Від куреня до

курень», торгівлі товарами народних промислів, вечірнього вогняного шоу з танцями.

У 2018 році в рамках фестивалю було проведено міжнародну конференцію на честь 360-річчя підписання Гадяцького договору, після завершення якої підписано меморандум про співпрацю між Україною та Польщею щодо створення міжрегіонального туристично-рекреаційного кластеру «Підкова козацької слави».

У 2019 році на фестивалі особливий акцент було зроблено на відзначенні 360-ї річниці Конотопської битви. Родзинкою фестивалю стали виступи популярного молодіжного етно-рок-гурту “Kozak System” та гостей з Конотопа – колективу духового оркестру 58-ї окремої мотопіхотної бригади імені гетьмана І. Виговського. Бойовий гопак, майстер клас з шаблями та кінний театр демонстрували творці шоу «Люті козаки» з м. Дніпра.

Не став виключенням творчий розмах фестивалю у 2021 році, який відзначив свій маленький ювілей – 5 років з моменту заснування. Традиційно, у рамках фестивалю, працівники Гадяцької публічної бібліотеки імені Лесі Українки та дитячої бібліотеки організують свою особливу «Жіночу Січ» з різноманітними розвагами та фото зоною, поєднуючись, таким чином, до створення приємних вражень про свято, демонструючи, як книга дозволяє популяризувати звичаї, традиції та обряди славного українського народу з міцним козацьким корінням. На початку вересня 2021 року головна книгозбірня м. Гадяча святкувала одразу 3 ювілеї – 160 років з моменту створення, 180-річчя від дня народження М. Драгоманова, за ініціативи якого вона і була створена, та 150-річчя від дня народження Лесі Українки, чий ім'ям названа. Все це також було відзначено під час проведення фестивалю.

Фестиваль «Підкова козацької слави» за умов належної рекламної кампанії на внутрішньому туристичному ринку має всі шанси перетворитися на абсолютний бренд території, стати однією з її візитівок, що формує почуття гідності, гордості за героїчні вчинки пращурів, формує та розвиває якості, необхідні майбутнім захисникам Вітчизни.

У Гадячі щороку проводиться фестиваль «Козацька столиця». Територія проведення – центральна площа міста з прилеглими вулицями, які на час проведення фестивалю стають пішохідними. В програмі фестивалю спортивно-розважальні змагання між місцевими працівниками поліції, рятувальниками, працівниками охорони та пожежниками за звання найсильнішого. Ярмарковий сектор представлений виробами майстрів рукоділля та ремісників з різних регіонів Полтавщини. Традиційно в рамках фестивалю проводиться свято кулішу та концертна програма, складена з виступів місцевих музичних колективів, працює сектор дитячих розваг.

В кінці липня у місті Гадяч традиційно проходить фестиваль любителів швидкості та залізних коней – мотофест-Гадяч, який збирає сотні учасників з різних байкарських клубів України. Учасники фестивалю зупиняються у наметовому містечку на березі р. Псел. Неповторна, сильна, своєрідна байкарська атмосфера впродовж кількох днів, виступи численних музичних гуртів – те, що вирізняє цей фестиваль поміж інших.

Щороку на Співочому полі у м. Гадяч проводиться театралізований фестиваль-свято «Дивоцвіт Лесинога гаю», який привертає увагу до творчості поетеси учасників різного віку з різних регіонів України. В його рамках проходить конкурс авторської пісні «Пісенні скарби Гадяччини». Програма фестивалю складається також з тематичних виставок, презентації книг молодих українських авторів, розваг для дітей та дорослих. Під кінець свята відбувається церемонія вручення літературно-мистецької премії ім. Олени Пчілки. Фактичним аналогом фестивалю є фестиваль «Лесині джерела», що традиційно проходить у Новоград-Волонському на Житомирщині протягом останніх 30 років.

Серед молодих фестивалів Гадяччини – фестиваль сучасних молодих театрів, започаткований у 2018 році в рамках всеукраїнського проекту «Малі міста – великі враження» - культурного стартапу, пов'язаного з культурною спадщиною міста.

В Україні та Європі саме 2018 рік був оголошений роком культурної спадщини. Основна мета полягала у підкресленні важливості історичної та культурної спадщини специфікою локацій масових заходів – театральних вистав молодого, сучасного українського театру.

Центром проведення фестивалю та співавтором є Гадяцький коледж культури та мистецтв імені І. Котляревського – осередок талантів Полтавщини, яка готує спеціалістів з проведення театралізовано-видовищних заходів та менеджерів у сфері культури.

Програма фестивалю вже традиційно складається з театральної ходи, театральних постанов, перформансів аматорських театральних колективів Полтавщини та Сумщини, флешмобів та театралізованих квестів, які проводяться викладачами та студентами Гадяцького коледжу культури та мистецтв, семінарів та майстер-класів для дітей, оскільки саме діти є найважливішими учасниками фестивалю, майбутнім театрального мистецтва.

Всі локації фестивалю незвичайні, вони заплановані таким чином, щоб кожного мешканця міста, відвідувача фестивалю перетворити на небайдужого глядача-актора, який повинен зрозуміти, що власними діями може впливати на збереження та вдосконалення свого міста. Максимально наблизити театр до глядача, шляхом нестандартного підходу до організації театральної події в місті – саме це намагаються робити організатори фестивалю, які сподіваються, що невдовзі він вийде на всеукраїнський та міжнародний рівень.

28 вересня 2021 року у місті відбувся вже четвертий театральний фестиваль, щогорічна програма якого вперше була поділена на «дитячу» та «дорослу» частини.

Безсумнівно, фестиваль молодих театрів може виступати у ролі своєрідного брендингу території, ретранслятором нового творчого пошуку, розвитку, популяризатора місцевих національних традицій. Саме в Гадячі Оленою Пчілкою було започатковано дитячий театр, а багата, цікава історія краю дає безліч ідей для зміни тем фестивалю щороку. Сьогодні фестиваль

є надзвичайною подією не тільки в культурному житті міста, а й усієї Полтавщини. Приватні підприємці активно долучаються до участі у креативному соціальному бізнесі. Фестиваль популяризує театральне мистецтво в Україні та, безперечно, здатен привернути увагу численних вітчизняних та закордонних туристів.

Питання для обговорення:

1. Проаналізуйте значення фестивалів в туристичній діяльності регіону.
2. На вашу думку, які фестивалі можна запропонувати на території регіону, використовуючи вітчизняний та зарубіжний досвід фестивальних традицій.
3. Яким чином можна об'єднати між собою програмою проведення, туром тощо фестивалі, що присвячені творчості Лесі Українки на Гадяччині та у Новоград-Волинському?
4. Який з фестивалів регіону, на вашу думку, більш відповідає терміну «брендинг території»?

Тема 9. Проблеми, перспективи розвитку та організації туризму на Гадяччині

Як вже зазначалося раніше, Гадяцький край має значний природно-рекреаційний та історико-культурний, який здатний стати базою для повноцінного розвитку індустрії туризму, що є важливим чинником забезпечення сталого розвитку регіону. Сучасний рівень розвитку туризму на Гадяччині є досить низьким, причини цього явища різноманітні, але переважна більшість з них є типовими для регіональних туристичних осередків України: недостатнє державне фінансування на збереження та відновлення визначних пам'яток історії та культури району; недостатня кількість закладів розміщення та харчування, пристосованих для обслуговування туристичних груп у сільських населених пунктах; погані дороги, відсутність туристичних знаків, недостатнє автобусне сполучення у місті та між селами; практична відсутність організованого екскурсійного туризму, гідів-екскурсоводів із знанням іноземних мов; низький рівень реклами туристичних продуктів в інших регіонах України; низький рівень співпраці із туроператорами та корпоративними замовниками з інших областей України тощо. Для вирішення зазначених проблем та реалізації можливостей, пов'язаних з нарощенням туристичної діяльності, необхідно вжити ряд невідкладних заходів, серед яких насамперед:

- Відділу культури і туризму Гадяцької ОТГ передбачити кошти у бюджеті на розвиток туризму;
- Активізувати пошук інвесторів та залучення інших джерел фінансування на розвиток регіонального туризму;
- Інвентаризувати історико-культурні, сакральні пам'ятки, що є потенційною базою для розвитку різних туристичних напрямків;
- Організувати вивчення, використання, відтворення та охорону рекреаційно-туристичних ресурсів регіону;
- Визначити найбільш пріоритетні напрями туристичної діяльності в регіоні;
- Приділити увагу інноваційним формам розвитку туризму та їх залученню у розвиток регіонального туризму;

- Формувати привабливий туристичний імідж території, використовуючи в першу чергу такі орієнтири, як екологічна та соціальна безпека регіону, інші особливості (із оздоровчим, відпочинковим, пізнавальним ефектом тощо);
- Залучати фахівців, які здатні, враховуючи інтереси різних категорій місцевого населення, а також смаки на внутрішньому туристичному ринку, моделювати туристичний бізнес на конкретній території;
- Сприяти формуванню місцевого кваліфікованого кадрового потенціалу для потреб туризму;
- Поновити дію регіональної програми «Будівництво та реконструкція об'єктів ландшафтного, історико-культурного, туристично-оздоровчого парку «Гетьманська столиця»;
- Ініціювати через обласний бюджет «Програму підтримки видатних земляків», завдяки чому стане можливим систематичне та вчасне виділення коштів на проведення ювілейних заходів, поновлення музейних експозицій тощо, пов'язаних з іменами видатних людей Гадячини;
- Ініціювати проведення науково-практичної конференції за участю видатних науковців, громадських діячів України та зарубіжжя до святкування 180ї річниці з дня народження М.П. Драгоманова;
- Закінчити облаштування екскурсійного маршруту: с. Малі Будища – Зелений гай – Гадяч;
- Продовжити облаштування алеї у м. Гадячі, що названа іменем М.П. Драгоманова та була закладена у 2011 році;
- Продовжити реконструкцію музею родини Драгоманових;
- Перетворити на заповідну зону вулицю в м. Гадячі, що веде до Драгоманової гори, де стоїть будинок Панаса Мирного;
- Відновити садибу Косач-Драгоманових в Зеленому гаю з метою замкнути в одне туристичне кільце всі пам'ятні місця, пов'язані з ім'ям Лесі Українки: Новоград-Волонський – Луцьк – с. Колодяжне – Київ – Гадяч;
- Ініціювати святкування 160ї річниці заснування центральної районної бібліотеки ім. Лесі Українки, фундатором якої був М.П. Драгоманов;

- З метою популяризації літературного туризму, відділу культури та туризму Гадяцької ОТГ ініціювати проведення тематичних вечорів, зустрічей з письменниками, поетами, краєзнавцями, науково-творчі конференції тощо;
- Приділити більше уваги паломницькому туризму, який не обслуговується в районі, в першу чергу в м. Гадячі на належному рівні, спричиняє незручності як для сотен щорічних прочан-хасидів, так і для місцевих жителів. Адже саме паломництво може стати істотним каналом наповнення місцевого бюджету;
- Активізувати роботу по залученню коштів на реставрацію релігійних пам'яток регіону, які в значній кількості знаходяться в занедбаному стані;
- Активізувати процес відтворення Свято-Успенської церкви в с. Лютенька та перетворити її на історико-меморіальний комплекс – центр духовності та козацької слави регіону;
- Виділити кошти на облаштування історичного центра Гадяча – Замкової гори: відновити фрагменти валів, зробити доступними для огляду в'язницю та частину підземних ходів, перетворити гору на історико-меморіальний комплекс – справжній центр гетьманської столиці та козацької слави;
- Продовжити роботу над процесом створення міжрегіонального туристичного кластеру «Підкова козацької слави»;
- Розглядати краєзнавчий музей у м. Гадяч та інші музейні установи регіону як організаційно-методичні осередки регіонального туризму. За допомогою їх співробітників розробити низку туристичних маршрутів різного спрямування та забезпечити їх гідами, провідниками туристичних груп. Саме з огляду музейних експозицій повинні починатися більшість тематичних екскурсій, оскільки саме в експозиціях закладається основа історично усталеного «краєзнавчого образу» регіону;
- Краєзнавчому музею у м. Гадяч та іншим музейним установам регіону рекомендувати надавати «салонні послуги» - проведення публічних лекторіїв, мистецьких вечорів, аукціонів тощо; виїзні експозиції, що здатні залучати більшу кількість відвідувачів, сприяти накопиченню фінансових надходжень; організації віртуальних турів;

- Головам сільських територіальних громад забезпечити дбайливе ставлення до історико-культурної спадщини на місцях;
- Залучити до співпраці Гадяцький коледж культури ім. І.П. Котляревського – місцевий осередок культурно-мистецького життя в регіоні;
- Пропагандувати шкільну пошуково-дослідницьку, краєзнавчо-туристичну роботу з метою розвитку самодіяльного туризму, на основі якого відбуватиметься формування професійного туризму як галузі економіки регіону;
- Сприяти відродженню місцевих ремесел та промислів, організації виробництва сувенірних виробів тощо;
- Налагодити співпрацю з друкованими та інтернет-виданнями туристичного спрямування;

Реалізація зазначених пріоритетів сприятиме створенню умов для становлення та розвитку туризму в регіоні, дозволить створити нові робочі місця, сучасну регіональну інфраструктуру, вирішити, до певної міри комплекс проблем соціально-економічного порядку, підняти рівень престижності регіону на внутрішньому рівні, стати важливою умовою збереження історико-культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блажейовський Д. Козаки і церква / Д. Блажейовський. – Львів, 2005. – 150 с.
2. Божок Н.С. Социологическое содержание понятия «историческая реконструкция» / Н.С. Божок // Вестник Саратовского государственного технического университета, 2013. №3 (72). – с. 181 – 185.
3. Борисова О.В., Свинцицкий А.О. Исторична реконструкція як один із провідних напрямів розвитку туризму Полтавщини / О.В. Борисова, А.О. Свинцицкий // Актуальні проблеми регіональних досліджень: Матеріали V Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.). – Луцьк: Вежа – Друк, 2020. – с. 120-123.
4. Борисова О.В. Значення топонімічного методу в туристсько-краєзнавчих дослідженнях (на прикладі Поділля) / О.В. Борисова // Фізичне виховання, спорт і туристсько-краєзнавча робота в закладах освіти. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич, 2015. – С.56-59.
5. Борисова О.В. Перспективи залучення історико-культурних ресурсів Гадяцького району у туристичну галузь Полтавщини // О.В. Борисова // Економіка, Управління, Інновації. – 2015. - №2 (14). – Режим доступу: http://nbu.gov.ua/UJRN/eui_2015_2_5
6. Борисова О.В. Перспективи розвитку військового туризму. Регіональний аспект / О.В. Борисова // // Економіка та держава. – 2016. - №1 – С.56-59.
7. Борисова О.В. Перспективи розвитку літературного та релігійного туризму на Гадяччині // Географія туризму. – К.: Альфа-ПК, 2015. – Вип. 34. С. 191-200.
8. Борисова О.В. Топонімічні розвідки. Регіональний аспект / О.В. Борисова: Молодий вчений. – 2019. - №4.1 (68.1). – С. 88-93.
9. Борисова О.В., Торяник М.Ф. Гадяч – гетьманська столиця в контексті розвитку внутрішнього туризму в Україні /

О.В. Борисова, М.Ф. Торяник // Географія і сучасність. – 2014. – вип. 20. – С. 151-157.

10.Борушак М. Стратегия развития туристического региона: теория, методология, практика / М.Борушак. – Минск: БГЭУ, 2002. – 166 с.

11.Борщак І. Іван Мазепа / І. Борщак. — К.: "Свеанс", 1991. — 101 с.

12.Вечерський В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України / В. Вечерський. – Київ, 2002. – 350 с.

13.Волкова Т.С. Деконструкция и реконструкция исторической памяти. К постановке проблемы / Т.С. Волкова // Актуальные вопросы археологии, этнографии, истории: статьи Всерос. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 20 дек. 2016 г.) – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2017. – с. 46-49.

14.Волосков В.Ф. Полтавська битва: «до» і «після» / В.Ф. Волосков. – Полтава. Форміка, 2009. – 150 с.

15.Гавриш П. Я. Племена скіфського часу в лісостепу Дніпровського Лівобережжя (за матеріалами Припсілля) / П. Я. Гавриш. – Полтава: Археологія, 2000. – 240 с.

16.Гайдай С.В., Гавриленко К.О. Історичні фестивалі та військово-історичні реконструкції на основі історико-культурних заповідників України / С.В. Гайдай, К.О. Гавриленко // Географія та туризм: Науковий збірник. – К.: Альфа – ПСК, 2013. – Вип. 23., с. 81-86.

17.Герасимчук В. Виговщина і Гадяцький трактат / В. Герасимчук. — Львів: Світ, 1990. — 134 с.

18.Герасимчук З.В. Регіональна політика розвитку природокористування: механізми формування та реалізація / З.В. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 172 с.

19.Гринюк Д., Борисова О. Історико-географічні аспекти туристичних перспектив Албанії в контексті фортифікаційної унікальності // Матеріали науково-практичної інтернет-конференції «Фортифікації в туризмі: потенціал, стан, промоція, інновації», 23 квітня 2021 р., КНУ імені Тараса Шевченка, 2021.- С. 97-101

- 20.Гринюк Д.Ю. Методичні аспекти туристичного брендингу територій / Д.Ю. Гринюк // Перспективи розвитку економіки та управління в умовах кризи: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Одеса, 20 липня 2020 р.). – Одеса, 2020. – с. 71-73.
21. Гуляев В.Г. Організація туристичної діяльності / В.Г. Гуляев. – М., 1996. – 155 с.
- 22.Драчёва Е.Л. Историческая реконструкция как основа формирования нового турпродукта / Е.Л. Драчёва // Современные проблемы сервиса и туризма. 2014. №4. С. 55-66.
- 23.Дудник І.М. Працересурсний потенціал Полтавщини: суспільно-географічний аспект / І.М. Дудник. – Полтава: ППБ МНТУ, 2004. – 163 с.
- 24.Забалдіна Ю.Б. Економічна діагностика та прогнозування розвитку регіонального ринку туристичних послуг: автореф. Дис.. канд.. екон. Наук / Ю.Б. Забалдіна. – К., 2006. – 22 с.
- 25.Зашкільняк Л. Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі / Л. Зашкільняк // Україна – Європа – Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. – с. 156-159 с.Костюк В.С. Гадяч — гетьманська столиця та незагоєні рани України / В.С. Костюк. — К.: КВПЦ, 2013.—150 с.
- 26.Зосимов А. Словник українських прізвищ: у 2-х томах / А. Зосимов. – Харків: Золоті сторінки, 2015. – 640 с.
27. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч.посіб. / С.М. Ілляшенко. – Суми: Університетська книга, 2003. – 278 с.
- 28.Килимистий С.М. Історична реконструкція як ресурс подієвого туризму / С.М. Килимистий // Питання культурології. – 2019. – Вип. 35. – С.136-147.
- 29.Кифяк В.Ф. Організація туризму: навч.посіб. / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги – ХХІЄ, 2008. – 344 с.
- 30.Косач-Борисова, 1996 – Косач-Борисова І. Спогад про Олену Пчілку / І. Косач-Борисова // Українська культура. – 1992. – 16 липня. С. 8.

- 31.**Костюк В.С. Гадяч – Гетьманська столиця та незагоєні рани України / В.С. Костюк. – К.: КВІЦ, 2013. – 150 с.
- 32.**Костюк, 2010 – Костюк В. Гадяч: Красознавчі розвідки / В.Костюк. – К.: КВІЦ, 2010. – 96 с.
- 33.**Кривошея В.В. Козацька старшина гетьманщини / В.В. Кривошея. — К.: Знання, 2010. — 193 с.
- 34.**Кулішов В. Сучасні особливості формування регіональних ринків / В. Кулішов // Економіка України. – 2001. - №7. – С.40-43.
- 35.**Лоїк Г.А., Степанюк А.В. Основи проектування української церкви: навч. Посіб. / Г.А. Лоїк, А.В. Степанюк. – К., Ірпінь: Перун, 2000. – 136 с.
- 36.**Любіцева О.О., Панкова Є.В. Туристичні ресурси України: навч.посіб. / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
- 37.**Мокляк В. О. с. Малі Будища, Гадяцький р-н. Православної церкви громада. Миколаївська церква / В. О. Мокляк, Т. П. Пустовіт // Полтавіка: Полтавська енциклопедія / ред. кол.: О. А. Білоусько, Ю. М. Варченко та ін. – Полтава: Полтавський літератор, 2009. – Том 12. Релігія і церква. – 371 с.
- 38.**Максимова Т.С. Регіональний розвиток (аналіз і прогнозування): монографія / Т.С. Максимова. – Луганск, 2003. – 304 с.
- 39.**Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В.І. Мацола. – Львів, 1997. – 103 с.
- 40.**Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: монографія / К.В. Мезенцев. – Київ, 2005. – 253 с.
- 41.**Наливайко С. Тисяча найновіших тлумачень давніх українських назв, імен. Прізвищ (на індоіранському матеріалі): довідник / С. Наливайко. – К.: Євшан-зілля, 2008. – 360 с.
- 42.**Панасенко А.Я. Гадяч. Історико-красознавчий нарис / А.Я. Панасенко. — Гадяч, 1992. — 124 с.
- 43.**Полтавщина: Енциклопедичний довідник (за ред. А.В. Кудрицького – К.: УЕ, 1992.
- 44.**Пчілка О. Автобіографія / О.Пчілка. – Харків, Рух, 1930. – 45 с.

- 45.** Пустовіт Т.П. Гадячина: Історія Краю / Т.Пустовіт. — Гадяч: видавництво "Гадяч", 2013. — 218 с.
- 46.** Розвиток туристичного бізнесу регіону: навч. посіб. / за ред. І.М. Школи. — Чернівці, 2007. — 292 с.
- 47.** Степанець І.О. Оцінка розвитку місцевого самоврядування в умовах децентралізації в Україні. Географія та туризм. 2018. Вип.42. С.104-112
- 48.** Стецюк Н. О., Ханнанова О. Р. Перспективи розвитку рекреаційної діяльності проектованого регіонального ландшафтного парку "Гадяцький". (Полтавська область). / Н. О. Стецюк, О. Р. Ханнанова // Вісник Черкаського університету. Серія: Біологічні науки: Збірник наукових праць. — Частина 3. — Черкаси, 2010. — № 191. — С. 136-142.
- 49.** Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку: навч. Посіб. / Д.М. Стеченко. — К.: Вища школа, 2002. — 254 с.
- 50.** Торяник М.Ф. Гадяцькі підземелля / М.Ф. Торяник. — Гадяч: видавництво "Гадяч", 2012. — 9 с.
- 51.** Троценко О.В. Втрачені географічні об'єкти Дніпропетровської області: пошук та історико-географічний аналіз: автореф. дис. канд. геогр. наук — К., 2009. — 20 с.
- 52.** Туристичне краєзнавство: Канівщина [Навчальний посібник] / за заг.ред проф. Любіцевої О.О. — К.: вид. ТОВ «Альфа-ПСК», 2017. -194 с. (у співавт.)
- 53.** Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. / Н.В. Фоменко. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 312 с.
- 54.** Хоменко Я.В. Стратегія сталого економічного зростання регіонів України: монографія / Я.В. Хоменко. — Донецьк, 2008. — 389 с.
- 55.** Чайка І. Дзвони над Лютенською / І. Чайка. — Гадяч: видавництво "Гадяч", 2001. — 438 с.
- 56.** Чмихов М.О. Археологія та стародавня історія України / М.О. Чмихов. — К., 1992. — 352 с.
- 57.** Шалагінова Л. Сестри (маловідомі сторінки родинного літопису сестер Лесі Українки та її матері Олени Пчілки) / Л.Шалагінова // Київ. — 1992. — № 3, с. 121-126.

58. Шатілов Є. Історія у форматі розваги: генеза українських історичних фестивалів / Є. Шатілов // Публічна історія в Україні та світі: Матеріали наук.-практ. конференції (м. Київ, 25 жовтня 2019 р.). – Київ: Історичний факультет КНУ ім. Т.Шевченка, 2019. – с. 38-39.

59. Шерстюк В. В. Гадяцький Красногірський Миколаївський монастир /

В. В. Шерстюк // Полтавіка: Полтавська енциклопедія / ред. кол.:

О. А. Білоуська, Ю. А. Варченко та ін. – Полтава: Полтавський літератор, 2009. – Том. 12. Релігія і церква. – С. 145.

60. Яковенко І.М. Туристичні ресурси України / І.М. Яковенко. – Симферополь: Сонат, 2008. – 88 с.

61. Яроцький П.Л. Паломницький (релігійний) туризм в Україні: перспективи розвитку / П.Л. Яроцький. – К., 2004. – 181 с.

62. Hryniuk D., Borysova O. The phenomenon of historical reconstruction in the branding of territories // I International science conference on multidisciplinary research. Berlin, Germany January 19-21, 2021. – P. 321-326. ISBN 978-1-63684-352-0. DOI 10.46299 ISG.2021.II.

63. Атлас адміністративно-територіального устрою України: 2020. Новий районний поділ та територіальні громади. Видання друге. Київ – 2020. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/12866>

ДОДАТКИ

**ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ! Захисники Гадяччини
Миргородського району Полтавської області, які відділи своє
життя, захищаючи Україну від агресії росії у період 2014-2022
років (фрагмент)**

Парака Богдан Миколайович (01.03.1999 р.н.) загинув 2022 р. 25 березня під Харковом -захисник України, гадячанин Богдан Парака помер у шпиталі під Харковом внаслідок отриманих поранень. Богданові було лише 24 роки. Навчався в Гадяцькому обласному науковому ліцеї-інтернаті II-III ступенів імені Є.П. Кочергіна Полтавської обласної ради. Він став бійцем 226-го батальйону територіальної оборони «Азов», що стояв на варті Харкова. Вже 12 березня 2022 року батальйон офіційно увійшов до складу ЗСУ. Під час оборони Харківщини 25 березня у боях за село Вільхівка батальйон втратив шістьох бійців. Серед них був і Богдан. Хоча Богдан захищав Україну у складі харківської територіальної оборони, на фронті він мав позивний «Полтава». Вічна пам'ять.

Кириєнко Юрій Володимирович народився 7 січня 1982 року в с. Рашівка Гадяцького району Полтавської області. Закінчив Полтавський інститут бізнесу Міжнародного науково-технічного університету ім. академіка Ю. Бугая за спеціальністю «Право». Проходив строкову службу у Збройних Силах України. 3 19 червня 2014 року був мобілізований до Української армії. Служив у 42-му батальйоні територіальної оборони та героїчно обороняв Донеччину. Загинув 28 серпня 2014 року під м. Іловайськом Донецької області під час виходу з оточення. Вічна пам'ять.

Прудій Микола Васильович народився 22 травня 1995 року в с.Великі Будища Гадяцького району Полтавської області в багатодітній родині.Закінчив Гадяцький аграрний ліцей. 3 листопада 2013 року перебував на військовій службі механіком-

водієм у складі 28-ї окремої механізованої бригади. Рядовий. 4 липня 2014 року відряджений разом з військовою частиною в зону АТО. Загинув 16 серпня 2014 року під час виконання бойового завдання в с. Благодатне Амвросіївського району Донецької області від обстрілу з реактивної системи залпового вогню «Град». Вічна пам'ять.

Лифар Анатолій Петрович народився 19 травня 1981 року у селі Римарівка Гадяцького району Полтавської області. Закінчив Гадяцьке аграрне училище. Проходив строкову службу у Збройних Силах України. У червні 2014 року був мобілізований для захисту України. Служив солдатом 42-го батальйону 51-ї ОМБ, боронив українську землю та героїчно захищав Донеччину. Загинув 29 серпня 2014 року під час виходу з оточення під містом Іловайськ Донецької області. Вічна пам'ять.

Пономаренко Руслан Миколайович народився 6 грудня 1978 року у м. Гадяч Полтавської області. Закінчив Гадяцьке СПТУ №47. Проходив строкову військову службу. Отримав звання старший сержант. З 2001 року працював охоронником у нафтогазовидобувному управлінні «Полтаванафтогаз». Проживав у с. Осняги Гадяцького району. На заклик Батьківщини був мобілізований до Збройних Сил України у серпні 2014 року. Учасник антитерористичної операції, приймав участь у багатьох заходах по очищенню Донеччини від ворога. Загинув 28 січня 2015 року під м. Дебальцеве Донецької області. Вічна пам'ять.

Жадько Ігор Віталійович народився 1 березня 1976 року у м. Гадяч Полтавської області. У 1982-1991 роках навчався у Гадяцькій гімназії. З відзнакою закінчив Гадяцьке СПТУ-47, де здобув професію машиніста-тракториста. У 1994-1995 року проходив строкову військову службу в аеромобільних десантних військах ЗСУ на посаді механіка бронетранспортера. Повернувшись до Гадяча, працював у ПМК-66, пізніше – на ПП «Будівельник». 14 лютого 2015 року був мобілізований до Збройних сил України. Пройшовши відповідний курс

перепідготовки на Житомирщині, був направлений для виконання завдань в зону АТО, героїчно боронив Донеччину від російських загарбників. Загинув Ігор Жадько 15 червня 2015 року під м. Горлівка Донецької області при виконанні бойового завдання. Вічна пам'ять.

Гльченко Сергій Анатолійович народився 3 вересня 1975 року в м. Гадяч. Проживав разом з матір'ю у селі Хитці. У 1990 році закінчив Хитцівську неповну середню школу, у 1992 році здобув середню освіту у Римарівській середній школі. Отримавши посвідчення тракториста, пішов заробляти свій хліб, переїхавши в село Книшівка до діда і баби. Працював в колгоспі Червона Україна. З 1993 по 1995 рік проходив строкову військову службу на посаді військового будівельника. Повернувшись з армії, шукав роботу, реалізуючи юнацький запал у різних сферах діяльності. Останнім часом працював у СТОВ «Калина». 31 березня 2015 року був призваний до лав Збройних Сил України під час другої черги четвертої хвили часткової мобілізації у військову частину, розташовану в смт Десна Чернігівської області. Пройшовши курс перепідготовки, Сергій був направлений для виконання завдань у зону АТО, де провів 5 місяців служби. Загинув 13 вересня 2015 року під час нападу диверсійно-розвідувальних груп у смт Луганське Донецької області. Похований у с. Книшівка Гадяцького району. Вічна пам'ять.

Перепелятник Олег Миколайович народився 1 грудня 1979 року в селі Халимонове Бахмацького району Чернігівської області. Дитинство провів у селі Тимофіївка Гадяцького району Полтавської області. Навчався у Плішивецькій загальноосвітній школі I-II ступенів, Книшівській ЗОШ I-III ступенів. Після її закінчення з 1997 по 1999 рік проходив строкову військову службу у Володимир-Волинську. Після служби в армії навчався в професійно-технічному училищі №10 м. Полтава та професійно-технічному училищі №47 м. Гадяч, де здобув професію водія. З 2002 року по закінченню навчання працював трактористом у

сільськогосподарському ТОВ «Мрія». Пізніше - помічником бурильника в бурових компаніях «БУКРОС» з 2005 по 2011 рік, НВП Технотерра у період 2011-2013 роки, СБК «Бізон» з 2013 року. Вже 11 березня 2015 року був мобілізований до лав Збройних Сил України та героїчно захищав Донеччину. Загинув 16 березня 2016 року в Авдіївці від кулі снайпера. Похований у с. Тимофіївка. Вічна пам'ять.

Корнійко Олександр Сергійович народився 20 серпня 1994 року в селі Петрівка-Роменська Гадяцького району Полтавської області. У 2000 році пішов до першого класу Петрівсько-Роменської ЗОШ I-III ступенів, де провчився 3 класи. У 2004 році з мамою переїхав до Гадяча, де продовжив навчання у Гадяцькій спеціалізованій школі-інтернаті імені Є.П. Кочергіна. У 2010 році, після закінчення 9 класів, навчався у Державному навчальному закладі «Гадяцьке вище професійне аграрне училище». Отримав професію слюсаря з ремонту сільськогосподарських машин та устаткування, тракториста-машиніста сільськогосподарського виробництва, водія. Після завершення навчання у 2013 році повернувся працювати до рідного села Петрівка-Роменська. У лютому 2015 року 20-річний юнак вступив на військову службу за контрактом до лав Збройних Сил України. Служив у військовій частині в смт Гвардійське, Новомосковського району Дніпропетровської області. Солдат, кулеметник 3-го взводу 6-ї роти 2-го парашутно-десантного батальйону 25-ї окремої повітряно-десантної бригади боронив Українську землю на сході, захищав Донеччину. Загинув 16 лютого в районі селища Зайцеве Донецької області внаслідок кулі снайпера, що потрапила йому у шию. Похований у с. Петрівка-Роменська. Вічна пам'ять.

Ілляшенко Віктор Володимирович народився 13 грудня 1984 року в селі Краснознаменка (нині Сергіївка) Гадяцького району Полтавської області. Закінчив Краснознаменську загальноосвітню школу та Червонозаводське ПТУ №32. Працював зварником на НГВУ "Полтаванафтогаз" ПАТ

«Укрнафта» с. Качанове Полтавської області. У квітні 2014-го року мобілізований до військової частини у смт Черкаське Новомосковського району Дніпропетровської області. Солдат служив у 93-й окремій механізованій бригаді на посаді механік-водій, захищав Донеччину. Останній раз виходив на зв'язок 26 серпня 2014 року, того часу вже був поранений у руку. Загинув 29 серпня 2014 р. під час виходу з Іловайського котла так званим "Зеленим коридором" на дорозі в районі с. Победа Старобешівського району Донецької області. Був тимчасово похований місцевими мешканцями у братській могилі в с. Победа. Після ексгумації 18 вересня 2014-го року пошуковцями Місії "Евакуація-200" ("Чорний тюльпан") привезений до м. Дніпропетровськ та похований на Краснопільському кладовищі, як тимчасово невстановлений захисник України. Ідентифікований по ДНК та визнаний загиблим слідчими органами, про що складено відповідну постанову. Вже 28 липня 2017 року перепохований у рідному селі Сергіївка Гадяцького району. Вічна пам'ять. У загиблого залишилися батьки.

Крупський Володимир Володимирович народився 14 квітня 1970 року в місті Гадячі Полтавської області. Навчався в Гадяцькій середній школі №3. У 1987-1988 роках навчався в Гадяцькому СПТУ - 47. Після закінчення училища, в 1988-1990 роках проходив строкову військову службу. Пізніше працював у різних організаціях, був відповідальним, сумлінним, совісним. У лютому 2018 року, після укладання контракту із Збройними Силами України, направлений для проходження служби в 72 окрему механізовану бригаду імені Чорних Запорозжів. Володимир Володимирович виконував завдання в зоні проведення операції об'єднаних сил (ООС), захищаючи територіальну цілісність та незалежність України. У листопаді 2018 року підрозділ Володимира Крупського дислокувався у селі Зайцеве Бахмутського району Донецької області. Вже 10 січня 2019 року в процесі перевезення техніки з одного підрозділу в інший машина військового потрапила у замерзле водоймище кар'єру. Під час евакуації з частково затопленого броньованого

авто внаслідок переохолодження Володимир помер. Похований воїн у місті Гадячі на місцевому кладовищі. Посмертно нагороджений відзнакою Міністерства оборони України. Вічна пам'ять. У Володимира Крупського залишились дочка, син та дружина.

Нажаль, цей список може бути продовжений, бо нині російсько-Українська війна триває...

Перелік рекомендованих об'єктів природної та історико-культурної спадщини, які можуть бути задіяні в туристичній діяльності регіону.

- Будинок Гадяцького повітового дворянського зібрання
- Будинок колишньої Гадяцької жіночої гімназії
- Будинок Гадяцького повітового суду, де працював Панас Мирний
- Будинок редакції газети «Рідний край», в якому у 1917-19 роках працювала Олена Пчілка
- Будинок, у якому жив Панас Мирний
- Будинок Гадяцької чоловічої гімназії, в якій навчався Микола Духов
- Військові захоронення: братські могили радянських воїнів, партизан, жертв нацизму (м. Гадяч)
- Міське єврейське кладовище м. Гадяч
- Пам'ятний знак до 350-ти річчя проголошення міста Гадяч гетьманською столицею України (2013 р.)
- Пам'ятний знак родині Драгоманових (м. Гадяч, 1995 р.)
- Синагога (19 ст., м. Гадяч)
- Торгові ряди – будинок В. Варшавського (19 ст., м. Гадяч)
- Церква в ім'я всіх Святих (1836 р., м. Гадяч)
- Масюкове – заповідне урочище місцевого значення (с. Вельбівка)
- Садиба Масюкових (1807 р., с. Бобрик)
- Церква Покрови Пресвятої Богородиці (1784 р., с. Бобрик)
- Городище, селище і курганний могильник раннеслов'янського та давньоруського часів (9-13 ст. н.е., с. Броварки)
- Броварківський курганний могильник скіфського часу (6-4 ст. до н.е., с. Броварки)
- Гадяцький бір – ботанічний заказник (Вельбівське лісництво)
- Поселення скіфського часу (с. Вельбівка)
- Стоянка кам'яного віку (с. Вельбівка)
- Церква Святої Трійці (1740 р., с. Вельбівка)
- Залишки укріплень сотенного містечка Веприк козацької доби (17-18 ст., с. Веприк)

- Будинок земської школи, в якому у 1912-1916 рр. навчався Микола Духів (с. Веприк).
- Садиба Масюкових, де у 1920-22 рр. працював Микола Духів (1805 р., с. Веприк)
- Церква Святого Миколая (1823 р., с. Веприк)
- Селище та могильник скіфського часу (6-4 ст. до н.е., с. Дучинці)
- Дубина – ботанічний заказник місцевого значення (с. Книшівка)
- Городище скіфського часу (7-4 ст. до н.е., с. Книшівка)
- Місце розташування Преображенського скиту (кінець 17-18 ст., с. Книшівка)
- Артополот – гідрологічний заказник місцевого значення (с. Краснознаменка)
- Стоянка доби верхнього палеоліту (с. Краснознаменка)
- Селище Черняхівської культури (1 тисячоліття н.е., с. Лисівка)
- Місце садиби родини Леонтія Христового (с. Лютенька)
- Дубова алея – ботанічна пам'ятка (с. Максимівка)
- Садиба Аполлона Кривошеїна (19 ст., с. Максимівка)
- Місце розташування Миколаївського Красногірського монастиря (с. Малі Будища, 1442 р.)
- Укріплення согенного містечка Рашівка козацького часу (17-18 ст., с. Рашівка)
- Курган Шведська могила (с. Рашівка)
- Саранчина долина – ботанічний заказник (с. Сари)
- Церква Покрови Пресвятої Богородиці (1895 р., с. Крутьки)
- «Садиба» - комплексна пам'ятка природи (с. Тимофіївка)
- Церква Різдва Пресвятої Богородиці (1889 р., с. Харківці)
- Болото Моховате – гідрологічний заказник (с. Хитці)
- Залізничний насип (1914-15 рр., с. Хитці)

Перелік тем для написання рефератів та індивідуальних творчих завдань.

1. Єврейські святині Гадяччини.
2. Архітектурні стилі релігійних об'єктів регіону.
3. Гадяччина – один з центрів старообрядництва на Україні.
4. Таємниці Красногірського Миколаївського монастиря.
5. Михайло Борохович – фундатор Запорозької Свято-Успенської церкви.
6. Родина Масюків – фундатори Веприцького храму Пресвятої Богородиці.
7. Місце родини Масюків в історії с. Веприка.
8. Нестор Максимович-Амбодик – уродженець Гадяччини.
9. Відомі історичні постаті Гадяцького повіту.
10. Парфентій Левицький – уродженець Гадяччини.
11. «Зелений гай» Лесі Українки.
12. Паркова скульптура Радянського періоду на прикладі санаторію «Галочка» у м. Гадячі.
13. Замкова гора – історичний центр Гадяччини.
14. Фестиваль «Дивоцвіт Лесиногаю» в орбіті івент-туризму в Україні.
15. Підземний світ Гадяча
16. Скіфські кургани Гадяччини.
17. Історичні садиби Гадяцького регіону.
18. Діяльність гетьмана І. Брюховецького на Гадяцьких землях.
19. Гадяцький край в часи Північної війни.
20. Отаман Леонтій Христовий.
21. Гадяч в роки II Світової війни.
22. Партизанська війна на Гадяччині.
23. Легендарний «Хейнкель-111».
24. Гадяччина – батьківщина О.Засядька та М.Духова.
25. Гадяцький період літературної творчості Л. Українки.
26. Пчілка з Драгоманівського роду.
27. Лікувальні властивості Гадяччини.
28. Перспективи розвитку активного туризму на Гадяччині.

29. Роль та місце краєзнавчого музею (м. Гадяч) в розвитку туристичної діяльності регіону.
30. Можливості міжрегіонального туристично-рекреаційного кластеру «Підкова козацької слави».

Перелік практичних робіт, рекомендованих до виконання

Практична робота №1

Тема: «Розкриття особливостей територіальної організації рекреаційно-туристичної сфери за допомогою наукових підходів (на прикладі Полтавської області)».

Завдання: Охарактеризуйте можливості організації рекреаційно-туристичної сфери Полтавщини, використовуючи наукові підходи (історичний, галузевий, міжгалузевий тощо). Детально розпишіть, як ви використовували кожен з підходів.

Практична робота №2.

Тема: «Розвиток регіонального туризму (на прикладі Полтавської області)»

Завдання: Проаналізуйте останню діючу програму розвитку туризму на території Полтавської області. Які завдання було виконано у поставлений строк, які виявилися нереалізованими? Спробуйте пояснити причини. Чим нова програма (стратегія розвитку туризму в обраній області) відрізняється від попередньої? Назвіть практичні заходи, які можна рекомендувати до виконання в новій програмі розвитку туризму в регіоні.

Практична робота №3.

Тема: «Стратегія регіонального розвитку туризму»

Завдання: Використовуючи аналіз матеріалів для виконання практичної №1 та 2. З'ясуйте, який вид стратегії першого рівня формування стратегії регіонального розвитку використовується у вашому регіоні. Детально розпишіть хід її реалізації, наведіть докази.

Практична робота №4.

Тема: «Кластеризація у сфері туризму»

Завдання: Наведіть приклад кластеру у туристичній сфері (бажано у обраній вами раніше області). Розпишіть його та

проаналізуйте ступінь культурного, духовного та економічного ефектів з моменту його впровадження в туристичну діяльність.

SWOT аналіз історико-культурного потенціалу Гадяччини, що допоможе сконцентрувати увагу на сильних сторонах і можливостях, які створять умови для конкретних дій щодо подолання перешкод та проблем, які виникатимуть на шляху залучення ресурсної бази в розвиток воєнно-історичного туризму в регіоні

Сильні сторони (S):

1. Різноманітність культурно-історичних об'єктів дозволяє формувати та розвивати різні туристичні продукти із урахуванням місцевих особливостей, колориту та автентики.

2. Визначні особи в історії краю (Б. Хмельницький, І. Виговський, І. Брюховецький, І. Мазепа, Д. Апостол, К. Розумовський, Г. Граб'янка, Л. Христовий, П. Корзун, О. Засядько, М. Духов).

3. Історичні центри, культурні осередки (м. Гадяч, с. Лютенька, Веприк, Рашивка, Римарівка, Харківці).

4. Достатня кількість музеїв та меморіальних комплексів: краєзнавчі, шкільні, профільні.

5. Культурні заходи: святкування на честь Дня Перемоги; річниці підписання Гадяцького договору; проголошення м. Гадяча гетьманською столицею; день українського козацтва; урочистості з нагоди річниці народження О. Засядько тощо.

6. Задовільний екологічний стан, лікувально-цілющий вплив природно-ресурсного потенціалу регіону.

Слабкі сторони (W):

1. Недостатнє державне фінансування на збереження та відновлення визначних пам'яток історії та культури регіону.

2. Недостатня кількість закладів розміщення та харчування, пристосованих для обслуговування туристичних груп у сільських населених пунктах.

3. Невисока активність закладів культури різного рівня у просуванні своїх пропозицій.

4. Погані дороги, відсутність туристичних знаків, недостатнє автобусне сполучення у місті та між селами.

5. Практична відсутність організованого екскурсійного туризму, гідів-екскурсоводів із знанням іноземних мов.

6. Низький рівень реклами туристичних продуктів в інших регіонах України.

7. Низький рівень співпраці із туроператорами та корпоративними замовниками з інших областей України.

Переваги (О):

1. Вигідне місце розташування.

2. Проведення маркетингових досліджень.

3. Підвищення попиту на спеціалізовані тури.

4. Перспектива виходу на ринок воєнного, релігійного, етнографічного туризму.

Ризики (Т):

1. Політична та економічна нестабільність в країні.

2. Зміни в смаках споживачів.

3. Неприятливі демографічні зміни.

Проект фестивалю « Життя в стилі ЕКО» - як спосіб популяризації сімейного відпочинку та пропаганди здорового способу життя»

Основною метою є створення доступного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення Гадяччини та сусідніх регіонів, забезпечити на цій основі комплексний розвиток території, підняти імідж регіону; пропаганда здорового способу життя, виховання поваги до історичної та культурної спадщини своєї країни та області, відчуття національної самосвідомості; підвищення рівня життя громадян, створення додаткових робочих місць.

Актуальність проекту полягає у заохоченні нового покоління до активного способу життя шляхом впровадження відповідних анімаційних дійств; формування ціннісних орієнтацій, морального оздоровлення та культурного розвитку наших дітей та їх сімей. Дана проблема актуальна для всієї України.

Основна проблема: консолідування зусиль органів державної влади, бізнесу, громадських організацій на збереження тенденцій у розвитку анімаційного туризму.

Інноваційність способу її вирішення полягає у доступності активного відпочинку, дітям, підліткам, молоді, а також різним категоріям сімей. Створення туристичного центру.

Ресурсною базою фестивального проекту є мальовниче рочище «Зелений гай», яке знаходиться на околиці міста Гадяча над річкою Псел.

Перелік заходів проекту:

1. Благоустрій території.
2. Інформаційно – рекламна та організаційна робота.
3. Розробка анімаційних дійств (сценки, конкурси).
4. Розробка програми з використанням анімації в русі та анімації в спілкуванні (фестиваль).

5. Придбання необхідних матеріалів для організації анімацій.

6. Анкетування туристів з метою виявлення інтересів відпочиваючих, бажаних заходів та корекції вже існуючих.

Результати проекту: фінансові вкладення в фестивальний туризм є інвестиціями довгостроковими, але це інвестиції у гідне, здорове та активне майбутнє нашої Батьківщини, наших дітей і, крім звичайної фінансової віддачі, вони здатні принести значно цінніші і важливіші результати – духовне і фізичне оздоровлення нашого народу.

Цільові групи проекту: діти, підлітки, молодь, різні категорії сімей.

Опис проекту

Однією з не до кінця усвідомлених нашим суспільством цінностей є рекреаційна, яка в умовах сьогодення забезпечується шляхом різноманітних анімаційних дійств. Сімейний відпочинок – це найкращий спосіб відчутти єдність всієї родини та навчити дитину чомусь важливого. Доступний сімейний відпочинок на сьогоднішній день також проблема, яку можна вирішити за допомогою даного проекту. Духовно збагатяться і батьки і діти, навчатися разом вирішувати спільні проблеми, прислухатися до потреб одне одного.

Тематична зона:

1. Гончарне мистецтво. Полтавщина славиться своїми гончарними традиціями, тому навчитися створювати глиняні предмети інтер'єру - це чудова можливість відпочити душею і тілом, а також створити прекрасні подарунки для своїх близьких. Програма майстер – класу буде містити знайомство з гончарем і групою, та інструктаж в процесі якого, майстер розповість дітям та батькам про роль гончарного мистецтва Полтавщини в історії. Після інструктажу діти будуть мати змогу обрати виріб, який вони будуть робити: глечик, горщик, миска, кружка, дзвіночок, ваза. Далі вже сама робота на гончарному крузі та декорування виробів за бажанням.

3. Скетчінг. Малювання завжди було можливістю для втілення своїх ідей. Перевагою малювання скетчів є те, що можна вони

використовувати різноманітні техніки. Можна малювати пастеллю, аквареллю або кольоровими олівцями.

4. Конкурс між сім'ями на кращу постановку розповіді. Самі тексти складаються аніматорами (тема розповіді має бути пов'язана з тваринами, які проживають на території парку) учасники витягують жереб (сценарії) і формують команди в залежності від кількості дійових осіб. Ведучий читає розповідь, а учасники грають ролі відповідно до тексту.

5. Стрільба з лука. Потренувати влучність та спробувати себе в ролі Робін Гуда або мужньої амазонки діти та дорослі зможуть на годинному майстер-класі.

6. Розпис футболок і сумок. За допомогою цього майстер-класу діти та дорослі зроблять свій маленький внесок нехай не в зміну екологічної ситуації, а в те, щоб ця ситуація не погіршувалася. У них буде можливість власноруч розписати сумочку і потім використовувати її замість целофанового пакета.

7. Екскурсія «Букет цілющих трав». В залежності від кількості туристів, можна організувати групу на чолі з професійним фітотерапевтом, або ж іншим фахівцем, який має розуміння про цілющу та корисну для здоров'я рослинність парку. У туристів буде можливість зібрати букет з травами та залишити собі.

8. Організація спеціальної фотозони з різноманітними анімаційними героями. Дітям та батькам буде цікаво отримати фото з улюбленим героєм мультфільму.

9. Катання на конях. Такий вид діяльності розвиває у дітей координацію та зміцнює м'язи спини. Кінь повинен підбиратися відповідно до віку дитини та її фізичних можливостей.

10. Квест для дітей «Запам'ятай та відгадай».

Усі ці майстер – класи та конкурси повинні мати музикальний супровід (окрім деяких), для того, щоб дітям було цікавіше. Аніматорам слід виробити невеличкі медалі, які вони будуть вручати дітям та батькам після певного конкурсу.

Програма фестивалю

<p>1 –й день</p>	<p>1) Лекція для батьків та дітей про важливість охорони довкілля з презентацією;</p> <p>2) Майстер – класи: гончарне мистецтво, скетчінг, розпис футболок та сумок, сценки між сім'ями, катання на конях; екскурсія «Букет цілющих трав»;</p> <p>3) Виступи артистів Гадаччини.</p>
<p>2 – й день</p>	<p>1) Лекція для батьків та дітей про здорове харчування;</p> <p>2) Ярмарка різноманітних товарів: продукти бортництва, гончарні вироби, вироби з дерева, еко – товари;</p> <p>3) Майстер – класи та ігри: смуга перешкод, приготування здорового ланч – боксу, стрільба з лука, квести.</p>

Проведення еко – фестивалю дасть можливість звернути увагу кожного відвідувача на власну відповідальність за стан довкілля, відчутти єдність з природою, так як фестиваль проводитиметься на території урочища. Саме таке вдале поєднання і фізичного і інтелектуального способів проведення дозволить для дітей дозволить популяризувати сімейний відпочинок. Забезпечить максимальний комфорт і дорослим і малечі.

З питань децентралізації

Сучасному Українському суспільству випала відповідальна місія створити нову систему адміністративно-територіального устрою України, яка відповідає європейським стандартам. Для України відкриваються реальні можливості до завершення децентралізації і нові перспективи розвитку громад та регіонів з посиленням конкурентної активності населення за кращу якість життя. Відповідно, 12 червня 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв 24 розпорядження щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей. В результаті в країні було створено 1469 територіальних громад. В тому числі, 31 територіальна громада на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей. Вже 17 липня 2020 року Верховна Рада України ухвалила проєкт постанови №3650 «Про утворення та ліквідацію районів». Цим документом створили 136 укрупнених районів в областях України. Для порівняння, раніше в Україні існувало 490 районів. У Полтавській області із 25 районів, що входили до її складу залишається 4 райони. Разом в області нараховувалось 15 міст, з яких 6 обласного значення (Гадяч, Горішні Плавні, Кременчук, Лубни, Миргород, Полтава). Ще 9 міст районного значення, 21 селище міського типу, 1783 села, 43 селища, 21 селищних рад, 467 сільських рад. Обласним адміністративним центром була Полтава. Примітно, що новостворені 4 укрупнені райони у Полтавській області територіально є співвимірними, що забезпечує позитивний «старт» до подальшого їх розвитку. Межі районів встановлені по зовнішньому кордону територій сільських, селищних, міських територіальних громад, що входять до того, чи іншого району. Відповідно, карта області виглядає дещо інакше, а укрупнення районів є одним з важливих кроків процесу децентралізації в Україні, що розпочався реформою ще у 2015 році.

Нові райони передбачають оновлений рівень організації державної влади. Серед принципів їх формування – наявність центрів понад 40 тисяч жителів; при цьому загальна кількість

населення у районі має бути понад 150 тисяч чоловік; райради зникають, проте, наявні лише районні державні адміністрації (РДА). Відповідно, бюджети теж зникають, а основні послуги здійснюються на рівні громади, а не району. Формування нового поділу в межах областей є частиною адміністративно-територіальної реформи в Україні; вона передбачає більші повноваження для органів місцевого самоврядування, зокрема, це стосується створення об'єднаних територіальних громад.

Один з основних меседжів такого кроку – зменшити кількість райдержадміністрацій і рівномірно розподілити обов'язки між РДА, виключити дублювання їхніх функцій та скоротити витрати на утримання органів. Причиною укрупнення районів стало й те, що вони суттєво різняться між собою за розмірами та чисельністю людей. На думку уряду, такі розбіжності у розмірах районах не відповідають сучасним вимогам організації ефективної місцевої влади. Це є основою децентралізації, тому без укрупнення повністю завершити реформу не вдалося б. Очікується, що завдяки укрупненню стане можливим організувати на місцях ефективну державну виконавчу владу та зекономити на її утриманні.

На низовому рівні існують певні побоювання, що після укрупнення райони взагалі будуть позбавлені повноважень, адже їх на себе перебирають ОТГ. Насправді, це не так, бо лишаються функції, які не можуть на себе перебрати громади. Це і є однією з причин збереження рівня районів у територіальному поділі України. Йдеться, зокрема, про такі функції: нагляд за дотриманням Конституції та законів прийнятих рішень органами місцевого самоврядування; координація роботи підрозділів центральних органів виконавчої влади у межах району; розробка та супровід інфраструктурних проєктів районного значення, погодження проєктів Державного фонду регіонального розвитку; місцева екологічна політика. Укрупнення районів буде мати певні неочікувані наслідки, як позитивні так і, можливо, негативні. Процес «адаптації» до нових реалій може супроводжуватися посиленням конкуренції між новоствореними органами та громадами щодо відповідальності

за освіту, медицину, бюджети, туристичний розвиток тощо. Уникнути цього вдасться завдяки чіткому визначенню повноважень районних рад, розв'язання фінансових питань Бюджетного і Податкового кодексів, що є необхідним у межах реформи децентралізації.

Децентралізація: Миргородський район та м. Гадяч.

Адміністративний центр Миргородського району знаходиться у місті Миргород. Територія району представлена у складі 17 територіальних громад, затверджених Кабінетом Міністрів України: Білоцерківської сільської, Великобагачанської селищної, Великобудищанської сільської, Великосорочинської сільської, Гадяцької міської, Гоголівської селищної, Заводської міської, Комишнянської селищної, Краснолуцької сільської, Лохвицької міської, Лютенської сільської, Миргородської міської, Петрівсько-Роменської сільської, Ромоданівської селищної, Сенчанської сільської, Сергіївської сільської, Шишацької селищної. Загальна чисельність населення Миргородського району на 2020р. становить близько 204,9 тис. осіб. Площа території району – 6295,5 км квадратних (21,9% від площі області). Кількість населених пунктів – 425.

Славне минуле дає сильне підґрунтя для сьогодення: 13 травня 2015 року ввійшло в історію міста Гадяч, як особлива дата - саме цього дня Верховна Рада України більшістю голосів надала місту Гадяч Полтавської області статус міста обласного значення. У вересні 2018 року створено Гадяцьку міську об'єднану територіальну громаду. Гадяч (населення 23341 тис. чоловік, 2020р.) став першим містом обласного значення в Полтавській області, яке, приєднавши до себе Біленченківську сільську раду, створило міську об'єднану територіальну громаду. 20 листопада 2020 року до Гадяцької громади приєднано Сарівську та Харковецьку громади. На чергових місцевих виборах, які відбулися 25 жовтня 2020 року, вдруге обраний на посаду міського голови Гадяча Володимир Нестеренко. Згадаймо, що "найукраїнішою" Україною назвала рідний Гадяч Леся Українка, так може сказати зараз кожен його житель, а головне, кожен гість міста. У минулому Гадяч - колишня гетьманська столиця. Свою назву місто отримало від слов'янського «годяче», що означало зручне для життя і оборони місце.

МЕТОДИКА 1.

**РЕСУРСНО-ПОДІЄВИЙ ПАСПОРТ ТЕРИТОРІЇ
(АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА ОДИНИЦЯ,
РАЙОН, ОБЛАСТЬ)**

1. Територія, дата утворення, склад.
2. Географічне положення. ЕГП.
3. Рельєф.
4. Ландшафти.
5. Кліматичні ресурси та сезонність.
6. Ресурсозабезпеченість.
7. Природоохоронні території (парки, ботанічні сади, пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідники, заказники, лісомисливські господарства....)
8. Архітектурні стилі та культурологічні епохи у забудові. Релігійні споруди та час їх виникнення.
9. Подієвий соціально-культурний каркас території. Міста та пам'ятні і цікаві об'єкти природного та культурного походження. Характеристика міст, як локалітетів подієвих ресурсів.
10. Спеціалізовані види туризму досліджуваної територій.
11. Туристський цикл (динаміка турпотоків, сезонність турпотоків, екологічний стан).
12. Сучасна індустрія туризму та оздоровлення (турцентри та курорти). Турпродукт (фрагменти туристичних маршрутів території).

13. Гомогенні (біосоціальні ресурси) – персоніфікація території: ПІБ, місце народження або місце діяльності відомої людини, професійна діяльність відомої людини, пам'ятні знаки, що пов'язані з її життям та діяльністю.

14. Подієві ресурси що є ключовими у розвитку території (громадські, мистецькі, спортивні, культурно-історичні, релігійно-ментальні, рекреаційно-природоохоронні, пізнавально-туристичні, економічні, політичні тощо.

МЕТОДИКА 2.

**ГОМОГЕННІ (БІОСОЦІАЛЬНІ) РЕСУРСИ ТЕРИТОРІЇ
– ПЕРСОНІФІКАЦІЯ.**

1. Назва АТО (адміністративно-територіальної одиниці).
2. ПІБ відомої персони.
3. Територія перебування або територія іншої знакової життєвої події відомої людини (місто, село).
4. Місце народження або батьківщина відомої персони.
5. Професійна діяльність та життєпис відомої персони.
6. Історіографія персони (події в житті), присвячені пам'ятні знаки та урочистості що відзначаються.

МЕТОДИКА 3.

ТУРИСТИЧНО-ПОДІЄВА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСТА.

1. Місто, дата заснування.
2. Походження назви міста, чисельність населення.
3. Історіографія та провідні події в розвитку міста.
4. Культурологічні стилі та архітектурні епохи, представлені в об'єктах забудови міста.
5. Особливості промислової, поселенської забудови та культові споруди.
6. Природні пам'ятки та дива.
7. Сучасна туристична інфраструктура як подієвий ресурс:
 - а) транспорт, турагенції;
 - б) засоби розміщення (отелі, мотелі, пансіонати, хостели...);
 - в) заклади харчування та ресторанне обслуговування;
 - г) заклади культури та мистецтва (музеї, концертхоли, бібліотеки...);
8. Свята та пам'ятні дати міста.
9. Головні event, що відзначаються в місті в останні роки.
10. Туристичні маршрути міста (тематичні).
11. Персоніфікація міста.

Додаток Й

Полтавська область

- ✓ 4 райони
- ✓ 60 територіальних громад

1 387,0
тис. осіб - населення області

28,748
тис. кв. км. - площа області

1841
населення пунктів

Адміністративна, статистична та тематична
територіальна інформація територіальних громад
Регіональний центр: 096-860 80 00

Атлас адміністративно-територіального устрою України:
2020. Новий районний поділ та територіальні громади. Видання
друге. Київ – 2020. Режим доступу:
<https://decentralization.gov.ua/news/12866>

Адміністративно-територіальний устрій

Полтавська область

Кременчуцький район

Кременчук
219,0 тис. осіб
Адміністративний центр

Глобинська міська, Горішньополтавська міська, Градизька селищна, Кам'янопотоківська сільська, Козельщинська селищна, Кременчуцька міська, Новогалицька селищна, Оболонська сільська, Омельницька сільська, Піданська сільська, Пришибська сільська, Семенівська селищна територіальні громади

Лубенський район

Лубни
45,0 тис. осіб
Адміністративний центр

Гребінківська міська, Лубенська міська, Новооржицька селищна, Оржицька селищна, Пирятинська міська, Хорольська міська, Чортківська селищна територіальні громади

Миргородський район

Миргород
39,1 тис. осіб
Адміністративний центр

Білоцерківська сільська, Великобагачанська селищна, Великобудчанська сільська, Великооржицька сільська, Бурдівка міська, Гоголівська селищна, Заводська міська, Комісарівська селищна, Краснолуцька сільська, Лохвицька міська, Лютенська сільська, Миргородська міська, Петрівсько-Роменська сільська, Ромоданівська селищна, Сянчанська сільська, Саргійська сільська, Шиншарська селищна територіальні громади

Полтавський район

Полтава
286,7 тис. осіб
Адміністративний центр

Білицька селищна, Великорублівська сільська, Диканська селищна, Драбівська сільська, Зньківська міська, Карлівська міська, Кобеляцька міська, Коломацька сільська, Котелевська селищна, Ланківська селищна, Мартинівська сільська, Мануїлівська сільська, Машівська селищна, Михайлівська сільська, Невгородська сільська, Новосивківська селищна, Новосілівська сільська, Олександрівська селищна, Полтавська міська, Решетилівська міська, Скороходівська селищна, Тороцьківська сільська, Чутівська селищна, Щербанівська сільська територіальні громади

Атлас адміністративно-територіального устрою України: 2020. Новий районний поділ та територіальні громади. Видання друге. Київ – 2020. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/12866>

Ілюстративний матеріал

Знак на честь 350-ти річчя проголошення Гадяча
гетьманською столицею України

<https://www.toprated.online/cities/Lubny/place/p/4668664/Regional%CA%B9nyy+Landshaftnyy+Park+%22Hadyats%CA%B9kyy%22>

Центр хасидизму на Гадяччині

<https://ujew.com.ua/objects/poltavskaya-oblast/gadyach/tsentr-khasidizma-admor-azaken6>

Центр хасидизму на Гадяччині

https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/75296_centр-khasidizma-gadyach.htm

Скіфський курган у с. Броварки

<https://spadok.org.ua/skify/skifski-kurgany-piramidy-stepu>

Свято-Успенська церква у с. Лютенька

https://www.pslava.info/LjutenkaS_CerkUspinnja,127993.html

Церква Святої Покрови у с. Плiшивець

<http://www.pokrovahram.in.ua/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC%D1%83/>

Церква Покрови Пресвятої Богородиці в с. Римарівка
Гадяцькі підземелля

<https://1ua.com.ua/nf7135806>

<https://alanissima.wordpress.com/2017/07/09/%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D1%87-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D1%87%D0%B5/>

Фестиваль Підкова козацької слави

<https://poltava.to/project/5604/>

Жіночий курінь на фестивалі Підкова козацької слави

<https://hadiach.city/articles/165848/u-chervonomu-kuti-na-gadyachchini-vidbuvsya-festival-pidkova-kozackoi-slavi>

Фестиваль Підкова козацької слави
<https://hadiach.city/articles/165848/u-chervonomu-kuti-nagadyachchini-vidbuvsya-festival-pidkova-kozackoi-slavi>

Фестиваль Дивоцвіт Лесиного гаю
<https://hadiach.city/articles/165848/u-chervonomu-kuti-nagadyachchini-vidbuvsya-festival-pidkova-kozackoi-slavi>